

❧ ❧ Серед бурі. ❧ ❧

Драма на 5 дій

Бориса Брінченка.

—❧❧—

Л Ю Д Е :

Василь Коваленко, полковник Калницький.

Оксана, його жінка.

Свирид Пилипенко, її батько, сотенний осавула
у Ханенка.

Горпина, слуга в полковника Коваленка.

Степан Лясковський, сотник

Лаврін Крицький, писар полковий

Андрій Старовський, судия полковий

Михайло Білоченко, обозний полковий

Хома Жилинський, хорунжий полковий

Роман Горленко, осавула полковий

Денис, козак, кремезний дід

Дід Остап, старий козак, увесь білий

Карпо

Крутько } козаки не молоді

Два окличники

Татарин, кат

Козаки й народ (жінки й чоловіки)

Грицько Доленко, козак

Сотник козацький

Козаки

Жовніри польські в таборі під Калником.

} Калниць-
кий.

} у Калнику.

} з Ханенкового боку, в та-
борі під Калником.

Дієть ся 1671 р. в осени у місті Калнику.

ПЕРША ДІЯ.

Світлиця в полковника Коваленка. Вузькі й довгасті вікна з невеликими шибками в олов'яних рамах. Двері просто глядача, праворуч і ліворуч. Кахольна груба з мальованих кахоль: козацький полковник з шаблею в руках верхи, Татарин біжить конем, пані з хусточкою в одній руці і з квіткою в другій, дівчина по воду йде, сівач сіє, степовий орел видирає з лоба очі мертвому козакові, ведмідь уліка цупе, рясорогий олень біжить — усе те змальовано на кахлях, на кожій по одному малюнку: на стінах порозвішувано зброю, два портрети. Кругом стін — лави з спинками, килимцями позастелювані. Де нема лав — полиці з дорогою посудом: блищать кубки золотисті й срібні і просто ясно-кришталеві, стоять чарки, коновки, великі тачи, срібні тарілки. У куточку маленька полицка, а на ній кілька книжок, товстих фоліантів. Ближче до глядачів стіл, біля його під стіною лави, з інших боків — дзиглі.

ПЕРШИЙ ВИХІД.

Оксана, пані полковникова, струнка, чорнява, молода молодниця з темними очима, вбрана у шовкову запуску і у вишивану сорочку; поверх сорочки корсет, корунком обшитий; вона стоїть біля вікна і сьпіває. Увійходить **баба Горпина** — невеличка, сухорлява стара жінка і прислухується ся.

Оксана (сьпіває):

Закувала зозуденька, закувала:
Горе-ж мені молоденькій, що сама я!
Чогось мені на серденьку та й не легко:
Єсть у мене рідний батько, та далеко.
Ой вирву я з режі квітку, з винограду,
Та пошлю я до батенька на пораду.
А батенько тії квітки не приймає,
Бо він мене, молоді, не пізнає...

Горпина. А ти вже знов про батька щось...

Окс. Так що?

Горп. Сумуєш ти...

Окс. Не можу-ж я забути:

Вже-ж батько він!

Горп. Та служить ворогам.

Окс. Нехай йому за те Господь пробачить!
Се гріх тяжкий... Він завсєди до Ляхів
Прихильний був, — того і віддавати
За Василя мене він не хотів...
Де він тепер? Не відаю, не знаю...
А пісня ся ні трохи не сумна:
Вона-ж оттак кінчається, бабусю:

Ой вирву я з рожі квітку, з винограду,
Та пошлю я до милого на пораду,
А мій милий тую квітку та й приймає,
Бо він мене, молодую, пригортає!
(Підбігає й обнімає Горшину).

А также, так, бабусю, пригортає!
Вже-ж пригорта!...

Горп. Пустуєш ти усе!

І як йому тепер ще пригортати,
Коли кругом Ляхи нас облягли,
І треба нам завзято боронитись.

Окс. Бабусенько, голубочко моя!
Я-ж тільки так!... сама я добре знаю!
Ні в день йому спокою, ні в ночі:
Все шанців, бач, не хоче покидати:

Прихилить ся, хвилинку задріма,
Та й знов туди... І де береть ся сила?!
Горп. На теж він є полковником у нас...

Так де вже тут сьміятись, пригортатись:
Молити ся, журити ся тепер...

Окс. Бабусенько, і я-ж молю ся щиро,
І я журюсь, що обняла наш край
Така біда; та по всяк час сумною,
Понурою не можу бути я...
Та й на що те? Боротись ліпше, лекше,
Коли на бій всьміхаючись ідеш,
І сонечко-надія сяє ясно...

От, прийде він намучений, сумний,
Закурений важким гарматним димом,
А я його візьму та й звеселю,
То й віримо, що лихо піде геть.
Горп. Як би то дав Господь наш милосерний!...
Ох-ох-ох-ох! Неначе хтось іде?

ДРУГИЙ ВИХІД.

Василь Коваленко, полковник, увіходить з писарем **Лавріном Крицьким**. Коваленко високий, з чорними вусами, не дуже довгими, сам чорнявий, з ясним, трохи гордим поглядом; убраний у козацький жупан кармазиновий, короткий, простий, при

боку шабля; він тільки-що вернув ся з шанців. Писар Лаврін Крицький зовсім молодий, гарний з себе, білявий, з маленькими вусами, вдягнений у довгий жупан, підперезаний кольористим поясом; зверху кунтуш, він його скидає, увійшовши.

Криць. (вклоняючи ся). Я доброго здоровля зичу пані!

Окс. (вклоняючи ся). Здорові й ви! Сідайте, прошу, в нас!

Ковал. Оксаночко, у нас тут рада буде,
Так щоб ніхто сюди не увійшов.

(Проходить в другу комнату, в праві двері. Горпина виходить у ліві).

ТРЕТІЙ ВИХІД.

Оксана. Крицький.

Окс. Що стало ся? Якісь новії вісти?
Чи що лихе?

Криць. Нове? Лихе? Ба, ні!
Від ворогів нема нового лиха,
А від своїх, — се гірше за Ляхів.

Окс. Кажіть же, що!

Криць. Суть вороги між нами!

Окс. Між нами? хто?

Криць. Ото-ж то й є, що хто?

Як би я знав! А то по місту всюди
Вже пущено таку вість, немов
Полковник наш не здужа боронитись,
Не вміє він... що скинути-б його
Та пньшого когось настановити,
Що мусимо скорити ся Ляхам,
А булаву Ханенкови віддати...
О, прокляті!...

Окс. Яка брехня!... Василь?

Не вміє він?

Криць. Та що вже говорити!

Всі відаєм, що душу віддає
І силу всю за справу пан полковник,
Що розумом, лицарством — перший він.
Та через те-ж ті зрадники й жадають

Геть скинути його, — аби самим,
 Не гаючись, Собіському схилить ся.
 Коли того не буде, хто один
 Здолає тут оперти ся тій силі,
 Що навкруги мов хмара облягла,
 Змагаючись стоптати нас під ноги, —
 Тоді вони вже запанують тут!
 От, пані, чим полковник винен став ся.

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД.

Увіходять: **Степан Лясковський**, сотник, чоловік років 35, не поганий з себе, вуси біляві, трохи в гору закручені; **Андрій Старовський**, судия полковий, років йому з 50 або й трохи більше, обличчя досить грубе, сите, увесь кремезний, чорні короткі вуса; **Хома Жилинський**, хорунжий полковий, пиндючна козацька постать; увіходячи, вітають ся.

Добридень вам, вельможна господине!

Окс. Здорові й ви!

Лясков. Деж пан полковник є?

Окс. Увійде він, — от тільки зараз вийшов.

ПЯТИЙ ВИХІД.

Увіходять: **Михайло Білоченко**, обовний полковий, худий з обличчя, але кремезний, старий, сивий козарлюга з довгими вусами; **Роман Горленко**, осавула полковий, ще молодий, звичайне козацьке обличчя, говорить завсїди палко і щиро. Вітають ся:

Витаємо в господі вашій вас!

Окс. Витаю й я, — добридень вам, панове!

ШЕСТИЙ ВИХІД.

Полковник **Коваленко** увіходить, а **Оксана** зараз же виходить.

Ковал. Сідайте-ж бо, панове, прошу вас!

(Усі сідають, окрім писаря; той тимчасом переглядав книжки на полиці, а тепер, узявши в руки одного фолїанта, перегортає його зацікавлений).

Білоч. Пан писар щось до книг узяв ся дуже.

Криць. Не можна-ж бо! Новенька книга тут!

(Читає: „Небо нове з новими звїздами сотворенное...“
 Іоанікія Гаятовського).

Я ще у вас її й не бачив, пане!

- Ковал.** Ще по весні її мені привіз
Один купець зо Львова; тільки й досі
Як треба я не прочитав її
За справами військовими. Я потім
Вам дам її, — тепер ідіть до нас!
(Облишивши писар книгу, сідає до гурту).
Собієський Ян, гетьман коронний польський,
А в купі з ім Ханенко, що себе
Теж гетьманом над нами називає,
Прислали нам отсе сього листа,
А у листі таке нам написали,
Щоб віддали на панську ласку ім
Ми Калник наш... Листа ви всі читали...
Що волите на лист той відповісти?
- Старов.** А щож би ми могли відповідати?
Он скоро вже два тижні буде, — всі
Ми тут бємось, а діла все чорт має...
Що дня тіснійш, міцнійш стискає нас,
Мов обручем зо сталі, лядська сила.
Нас жменя тут зостала ся мала,
В їх — військо все. Гетьман наш Дорошенко
Не здужає потуги дати нам...
- Ковал.** То з двох одно: або Ляхам скоритись,
Або гуртом у бої полягти.
Се подаю вам до уваги нині.
- Старов.** Деж сила в нас, щоб ще змагатись нам?
Як скоримось, то змилювання буде,
А скоро ні — загинемо усі
Із статками, маєтками своїми.
- Білоч.** Лицарська річ у бої полягти.
- Горл.** Загинемо? Так ліпше вже загинуть!
Ще сила є! І пороху та куль
Багато в нас.
- Жилин.** А в ворогів ще більше.
- Білоч.** (до Старов.) Не стане куль — червінцями тоді
Стріляти-мем, — їх де в кого багато.
- Горл.** Ха-ха-ха-ха! Се пан обозний втяв!...

Старов. Ну, не на те червінці, щоб стріляти!...
 А як нема вже змоги, то корись!
 Та й скоримось ми не кому чужому, —
 Ханенкови, — і той у нас гетьман...
 Однаково — Ханенко, Дорошенко...

Ковал. Ба ні, не так! Пан полковий суддя
 Сказав таке, чого казати не личить:
 Забув, хто єсть у нас тепер гетьман!
 Ні, не одно Ханенко й Дорошенко.
 Бо гетьманом Ханенка ізробили
 Ляхи, не ми. Він здав ся їм на те,
 Щоб булаву відняти в Дорошенка,
 Бо сей не з тих, що вклонить ся Ляхам!
 Ханенко, се — попихач у Ляхів!
 Він важучи свого народу волю,
 Його права съвятії за ніщо,
 Все продає за панську зрадну ласку,
 Аби він сам у злотї панував!
 Гетьман Петро — хай Бог йому уділить
 Предовгий вік — за правду він стоїть,
 За те, щоб ми, не кланявшись нікому,
 В своїй землі по своєму жили.
 І мислить він про край, про посполите
 Усіх добро. Не хоче він народ,
 Що визволивсь, купивши волю кровю,
 Віддати знов старим панам в ярмо.
 З'єднати ся повинна Україна
 Під одною рукою вся, — тоді
 Ми будемо серед народів дужі
 І високо підіймемо свій стяг.

Білоч. Не скоримось Ханенкови, ні, ні!

Горл. Не зрадімо свого краю й волі!

Криць. Не подамось!

Жилин. Не змога-ж далі так!

Горл. Ні, змога є! Міцні ще шанці й замок.

Жилин. А те забув, що з міста є хідник
 Ще давній той: аби Ляхи назвали,
 То нищечком і влізуть у ночі.

Ковал. Завалено уже тайник землею.

- Білоч.** Допильнував того я в ранці сам.
Горл. І живність є, — голодні не вмиремо...
Криць. А може ще й підійде Дорошенко
 З потугою...
- Старов.** Де в чорта вже йому
 Нам допомогти, коли й самому скрутно.
- Лясков.** Не згожуюсь! Дозвольте зняти річ!
 Деж видно се, що зникла наша сила?
 Ні, мусимо ми боронить ся знов!
 Ні, мусимо боротись до загибну
 І за свого стояти гетьмана!...
 Подужаєм! Ми-ж козаки, панове!...
- Старов.** А ти-ж казав...
- Лясков.** Що тяжко нам боротись?
 Казав! Так що? Поборемо усе!
- Старов.** Але-ж бо ти...
- Лясков.** Кажу, щоб бить ся й далі!
- Старов.** (помовчавши трохи). Як так, то й так...
- Жилин.** Як сотник, так і я!...
 (Павза).
- Ковал.** Так будемо-ж до смерти боронить ся!
 Признаюсь вам по щирости тепер:
 Коли-б ви тут усі постановили
 Послухать ся сього до нас листа,
 Скорити ся, то вже повів би иньший
 Вас кланятись Ляхам, а я-б узяв
 В останнє вже тоді у руки шаблю
 Та й кинув ся-б на ворогів хоч сам.
 Бо дїпше є за волю в бої вмерти,
 Ніж стати ся невільник-рабом.
 Бо тільки труп — той сором не знає,
 А хто живий, той не стерпить ярма.
- Криць.** Ні, не стерпить! І ми того не хочем.
- Білоч.** Якби-ж усі такі були, як ти!...
- Горл.** З тобою всі поляжемо, — веди!
- Ковал.** За щирість сю спасибі вам, панове!
 Смеркаєть ся, — на шанці треба йти.
 Ще й післанця ми мусим відіслати. (Всі встають).
 Нема чого відписувати їм:

Так відкажу — нехай не дожидають!
 Ми скоримось хіба як у землі
 Лежати-мем. Ходіть тепер, панове!

(Виходять усі, Коваленко позаду, але в ту мить відчиняють ся
 двері з другої комнати і увиходить Оксана).

СЬОМИЙ ВИХІД.

Коваленко. Оксана.

Окс. Василечку, стрівай!

Ковал. (зачиняє двері і вертаєть ся). А що тобі?

Окс. Я, звісно, все з тієї хати чула!

Ковал. А щож, чи так відповідать на лист?

Окс. Іще-б не так! Який ти сьмілий, гарний!
 З тобою я нічого не боюсь.

Коли-б не се, а в-двоє більше військо

Нас облягло, — не страшно і тоді:

Бо що воно перед тобою зможе?

Ковал. Хіба вже я нелюдську маю міць?

Ні, є кінець усякій людській силі.

І навіть той, хто дужчий за усіх —

Той зломить ся.

Окс. Зломитись — не схилитись,

Не кланятись звияжцям-ворогам!

І ти такий! За те такий і гарний

І дорогий, коханий, любий мій!

(Припадає до його, він пригортає її й цілує).

Ковал. А що, як би Ляхи нас подоліли?

Окс. Тоді-б поліг в останнім бої ти.

Ковал. А ти?

Окс. А я? Чудний бо ти, Василю!...

Ковал. В неволю ти потрапила-б тоді.

Окс. В неволю — я?! На що так глузувати?

Ні, смерть — то мить, неволя — цілий вік...

Я до життя готова і до смерти:

Де будеш ти, то буду там і я.

Ковал. Голубочко, душі моєї сонце!

Мій сьвітоньку! З тобою — все ясне,

Без тебе — ніч... ніч темна і похмура...
Без тебе я... і жити-б я не міг!

Окс. (палко пригортаючи ся до його).

О, цить бо, цить!... А то тебе від себе
Не зможу я пустити!...

(Цілує його, а потім відштовхує злегенька від себе).

Ну, вже йди!

Ковал. Іду, іду, бо справді забарив ся...

(Іде, але на порозі спиняється).

А відаєш, яка в нас новина?

Грицько знайшовсь.

Окс.

Невже? А де?

Ковал.

В Ханенка.

Окс. (сумно). І він туди!...

Ковал.

Я з шанців сам пізнав

І в післанця питавсь, — і той так каже.

Ну, вже піду... Я скоро і вернусь. (Виходить).

ВОСЬМИЙ ВИХІД.

Оксана сама. Проходжує ся по хаті, потім сідає біля столу.

Окс.

Грицько знайшовсь... і бєть ся за Ханенка...

І винна я... Укупі ми зросли

І плакали й сьміяли ся укупі...

Він покохав мене і певний був,

Що будемо ми вдвох із їм подружем...

Та може так воно й було-б, як би

Не стрівсь Василь... Маленька зірка гасне,

Як засія на небі сонце... так...

Як віддалась за Василя, не стало

Тоді Грицька: ураз кудись він зник...

А се тепер у ворогів з'явив ся...

І щирий він, і гарний, добрий був...

Ми вкупі з їм ділили сьміх і сльози.

Він батькови був тільки приймаком,

Але мені він братом був із малку.

І жалко так, що з ворогами він!...

Як сталось се, що він тепер з Ханенком?

Як все тепер поплуталось: хто був
 Учора наш, той з ворогами завтра.
 Се помилка його, і певна я:
 Коли-б його могла я де уздріти, —
 Вернув ся-б він, їх кинувши, до нас.
 (Схиляється головою на руки і замислюється).

ДЕВЯТИЙ ВИХІД.

Оксана. Баба Горпина.

Горп. Чи вернеть ся небавом пан Василь?
 Окс. Ви хочете, бабусенько, вже спати?
 Лягайте, спіть! Чого ще вам товктись?
 Сама я тут вечерю наготую.

Горп. Так я піду...
 Окс. Ідіть, бабусю, спіть!

(Горпина виходить. Оксана знову сидить біля стола, замислившись).

ДЕСЯТИЙ ВИХІД.

Увіходить тихо **чоловік** середнього зросту, в звичайній мужичій одязі, білявий, вуси, без бороди. Увійшовши озираться, не ва- жу-чи ся нічого робити. **Оксана** почувши його, підводить голову і відразу встає.

Окс. Се хто такий? (Придивляється). Ой, хто се? (Пізнає).
 Боже правий!

Чол. Не пізнаєш?

Окс. Ні, я пізнала... ви...
 Се, батьку, ви...

Пилипенко. Се я! Чого-ж злякалась?
 Поблідла чом? Хиба я дикий звір?

Окс. Та ні, се так... се я... не сподівалась...
 Я думала, що вас немає тут...

Пил. Та не лякайся! Я не прийшов ганьбити
 Тебе за те, що ти за Василя
 Твого пішла, від батька втікши нишком,
 До ворогів пристада...

Окс. Батьку, ні!
 Не вороги вони мені, а рідні.
 Той ворог нам, хто наш плюндрує край:
 Не я, а ви, мій батьку, з ворогами.

- Пил.** Мовчи уже, коли ще не клену!
Я не про те тут маю розмовляти.
- Окс.** А я про те: покиньте, тату, їх;
Верніте ся до нас! Вас привитаєм
Як рідного, коханого ми всі...
Любити-му, корити-мусь!... Верніть ся!
- Пил.** Облиш, кажу! Не в тім сьогодні річ!
Повинна ти мене обратурати.
Сюди в ночі я тайникóм уліз, —
А поки я ходив, то тайника
Засипано, — zostавсь я мов у пастці.
Я цілий день у буряні лежав,
А се добравсь по темному до тебе.
- Окс.** Але чого-ж ви опинились тут?
- Пил.** А що тобі? За ділом опинив ся.
Ратуй тепер і випусти мене!
- Окс.** А якже вас я випущу? Всі брами
Скрізь замкнено і вартові стоять.
- Пил.** То одури тих вартових як знаєш,
А випусти відсіль мене мерщій!
- Окс.** Та як же я їх одурити можу?
- Пил.** Ти вимудруй! Ти знаєш ліпше се!
- Окс.** Дурить своїх? Ні, я того не хочу.
- Пил.** А-ну облиш ти вигадки дурні!
- Окс.** Не вигадки — не можу я зробити.
- Пил.** Не зробиш ти, — я проклену тебе!
(Лютує.) Я задавлю тебе! пускай мене!
- Окс.** Не можу я!
- Пил.** У, проклята тварюка!
(Проходить по хаті і вертаєть ся. Спокійнійше)
Та слухай же! Розваж же, нерозумна:
Коли мене не випустиш в ночі, —
Піймають же мене і покарають.
- Окс.** Я Василя прохати-му, щоб він...
Поможе він...
- Пил.** На його я не вірю.
Та й він не сам: є присуд військовій, —
І завтра я на шибениці буду,
Чп голову катюга втне мені.

Окс.

Ой, Господи!

Пил.

Та пожалій же батька!

Вже раз його скривдила тяжко так,
 Тепер його ти віддаєш на страту.
 Пролетить ся кров моя і упаде
 На голову тобі: ти вбила батька!
 Моя душа на божий стане суд
 І я Йому, Єдиному, на тебе
 Поскаржу ся.

Окс.

Ой, Боже! що чинити?

Пил.

Поскаржу ся: у неї не було, —
 Скажу Йому, — жалю в жіночій серці.
 Вона могла кривавий батьків труп
 Без голови вбачати на помості;
 Вона мене убила, се вона;
 Карай її, мій Господи Єдиний!

Окс.

Ні, не кажіть так, тату, не кажіть!

Пил.

Казати-му! У тебе серце добре,
 Я-ж — батько твій, зростив тебе, кохав...
 Тепер прошу: ратуй мене від смерті!...

Окс.

Стривайте бо!... подумаю... (Мовчить). А, так!
 Надумала.

Пил.

Надумала? Кажі-ж бо!

Окс.

Тут поблизу в саду у нас є хвіртка
 Маленька у мурі... ключ у нас...

Пил.

Веди-ж мене! веди мерщій, не гай ся!

Окс.

Стривайте бо, — неначе хтось іде... (Прислухується).
 Василь іде! (Бере його за руку). Отам сховайтесь поки.
 Я все зроблю, що сила буде, — йдіть!

(Виводить батька в другу комнату, сама вертається).

ОДИНАДЦЯТИЙ ВИХІД.

Оксана. Коваленко увиходить.

Ковал.

Оксаночко, тут не було Карпа?

Окс.

Не бачила його...

Ковал.

А мав він бути...

А може він в пекарні дожида?

Ти глянь, піди! Нехай сюди увійде!

(Оксана виходить).

ДВАНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Коваленко (сам, дивить ся у слід Оксані).

От Бог послав мені отсей клейнод!...
 І утомлюсь, і знеможусь без міри,
 А зирнемось, очима всьміхнемось, —
 І де вже та і втома і знемога!
 Коли-б її у мене Бог відняв,
 То хоч і вми, бо щó життя без неї?
 Холодний сьвіт без радощів і втіх,
 Без щирости, без правди... кров та бійка
 Щоденная... гризеть ся з братом брат...
 А на що се? Величня річ — лицарство!
 Я все життя із шаблею прожив,
 А часом так подумаєш: мій Боже,
 Тож кров!... тож смерть!... тож горя скільки, сліз!...
 Хай Бог простить, бо бюсь за правду й волю...
 Та знає Бог, що се тяжке життя,
 І посила душі людській на втіху
 Пречистую, ласкаву та ясну
 Жіночюю подружню душу люблю, —
 Так і мені Оксаночку послав.

ТРИНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Коваленко. Карпо, козак не молодий, увіходить.

Карпо. От я прийшов. Який же загад буде?

Ковал. Та загад сей такий: як хочеш ти,
 Так і берись, а ні — нехай хто иньший.

Кар. Кажіть — який?

Ковал. Та от цидулу сю
 Гетьманови Петрови доручити.
 Тут більш на смерть, ніж на життя ідеш.

Кар. Давайте лист!

Ковал. Ти лицар щирий, брате!
 Тає слухай же, як мушиш ти зробити:
 Ти вдягнеш ся у свиту й вийдеш зараз
 В маленькую лівую браму, — там
 У низ іди; зійшовши на долину

Йди до млина, мірошника знайди
 Петра Гайду, йому віддай цидулу:
 Хай він мерщій до Дорошенка йде...
 Він знає вже, — скажи, що се від мене...
 Віддавши лист, вертайсь назад сю ніч.

Кар.
Ковал.

А як його не буде дома часом?
 Тоді ти сам у Чигирин іди
 І там віддай цидулу гетьманови.
 Ось на тобі червінця на коня... (Дає).
 Їдь день і ніч... Мені тебе не вчити,
 Ти знаєш сам... Не першого тебе
 До гетьмана з листом я ординую,
 Але нема ні вісточки відтіль,
 Всі посланці погинули без сліду.
 То сторожкий ти будь та бережкий,
 Щоб сам живий і щоб зробив ти діло.

Кар.
Ковал.

А як же я вийду до міста знов?
 Ми підемо з тобою вдвох до брами,
 Там вартовий і випустить тебе.
 Як вернеш ся-ж, то мусиш ти сказати:
 „Брід перейшов“ — се гасло тільки ти
 Та вартовий та я і будем знати —
 Воно тобі відчинить браму знов.
 Тепер же тут ніхто не може знати,
 Що ти пішов: те знаєш ти та я
 Та вартовий: певнійша справа буде,
 Коли ніхто не знати-ме про се.

Кар.

Нехай і так... Так може-б пан полковник
 Не брамою звелів мені іти,
 А випустив мене з садка у хвіртку?
 Так тут ніхто мене-б уже не вздрів.

Ковал.

Не можна так: кущі-терни край брами,
 І легко ти сховаєш ся у їх,
 Тут — голо все, то скоро вийдеш, — зараз
 Тебе Ляхи постережуть і вбють.
 Тепер ходім, — я проведу до брами.
 (Виходять обидва).

ЧОТИРНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Пилипенко, а згодом Оксана.

Пил. (обережно визирає в двері і бачивши, що нікого нема, увіходить). Уже пішли... Ідіть собі здорові!

Який швидкий: „Нехай ніхто не зна!“

А я й почув, і знаю ваше гасло!

Потрапив я сюди в щасливий час:

Підмовою чи зробить ся з Ляковським,

А знаючи, як увійти сюди, —

Вже я зроблю!... Коли-б то вийти швидче!...

Окс. (увіходить швидко). Ходіть мерщій! Василь уже пішов.

Пил. Ходім, веди!... А се тут недалеко?

Окс. Та тільки сад маленький перейти.

(Виходять. Сцена який час порожня).

ПЯТНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Ляковський, а потім Оксана.

Ляков. (увіходить і бачучи, що нікого нема).

Нема її. І де вона поділась?

Піймав я час, що він на шанцях десь...

Побачити її саму хотілось...

А от — нема!... А може там вона?

(Зазирає в одні двері і в другі).

Ніде нема!... Невже немає дома?

Окс. (вбігає швидко). Ой, хто се тут? Се ви... Злякалась я...

Ляков. Хиба мене ви боїте ся, пані?

Окс. Та ні, не те! Не сподівалась я...

Ляков. Ну, коли так, то се ще мало лиха...

Я так і знав, що будете самі,

Так я й прийшов із шанців, щоб сказати...

(Спинається).

Окс. Сказати — що?

Ляков. Багато є казати,

Та усього не виявиш відразу...

Окс. Сідайте-ж бо! (Сідає сама).

Ляков. Еге, сідаймо... так... (Сідає).

Так з чого-ж я почну? Хиба з такого?

Інакше я тепер живу, ніж жив...

Окс. Чого-ж то так?

Лясков. Того, що вас побачив.

Окс. Ви кажете, добродію, таке,
Що я його не вмію розуміти...

Лясков. Так зрозумій, що я тебе люблю!

(Оксана зривається з місця, Лясковський теж встає).

Ні, не тікай, дай все мені сказати!
Не вільний я! Кохання обняло
Мене, його подужати не можу...
Мовчав я все, але тепер такий
Надходить час, що годі вже мовчати.
Ще день чи два — поляжемо ми всі.
Тебе-ж люблю: не можу попустити,
Щоб смерть тебе забрала в час страшний.
І можу я тебе поратувати,
Але-ж за те благаю в тебе я:
Не погордуй моїм коханням, пані,
До мене будь...

Окс. Ні, годі, годі вже!
Мені було-б від вас піти відразу,
Не слухавши тих божевільних слів.
Коли-ж уже лишилась я, то мушу
Сказати так: як зважили ся ви
Таке гидке мені казати й грішне?
Поцтивости моїй, чесноті ви
Як зважились таку вчинити кривду?
Ідіте геть і більш не важтесь ви
До нашої приходити господи,
А кривду сю — хай вам дарує Бог!

Лясков. Розгнівалась і слухати не хочеш...

Окс. Ідіте геть! — я вже сказала вам
І більше вас я слухати не буду.

Лясков. Гаразд! дарма! послухаси колись!
І що тепер здається нецнотливе,
Лякає так, — вже здається не таке,
Як смерть тобі над шиєю зависне.

(Виходить).

ШІСНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Оксана (сама).

О, Господи, яка гидота се!
 За віщо він мене образив, скривдив?
 Помітив що в мені такого він,
 Що зважив ся прийти мені казати,
 Щоб кинула під ноги честь свою?
 Які слова чи погляди, чи вчинки
 Мої йому ту зважність надали?
 Не знаю я, а кров кипить з образи!...
 Казати се Василькови, чи ні?
 А вже-ж, що ні! Є клопоту багато
 У його й так, — так на що сей новий?
 Йому тепер спокою в душу треба...
 І добре се надумала ся я,
 Що зважилась про батька не казати:
 Сказала-б я, — що-б мусів він тоді?
 Коли-б віддав на суд у раду батька, —
 То певна річ, що присуд був би — смерть;
 Коли-б його пустив із міста нишком, —
 То мусів би тоді Василь немов
 Ізрадити своїх, а се погано
 І мук йому без міри завдало-б;
 Тепер же все зробилось тишком-нишком,
 Не зна Василь, не зна про се ніхто...
 Тоді колись, як знімуть сю облогу,
 То розкажу я Василю все,
 Тепер же — ні! На віщо турбувати?...

СІМНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Оксана. Коваленко увіходить швидко.

Ковал. Ну, ось і я! Діждала ся мене?

Окс. (кидаєть ся до його й припадає йому на груди).
 Василечку! мій орле ти, мій сьвіте!
 Єдиний мій, найкращий, дорогий!
 Ти все мені! моє життя, мій раю!...

Ковал. Ні, ти мій рай, моє життя і сьвіт!...
 (Припадає до неї устами).

З А В І С А.

ДРУГА ДІЯ.

ПЕРША ВІДМІНА.

Світлиця в господі у сотника Ляковського, відрізняється від того, як і в Коваленка, але менша й простіша. Ніч, на столі свічка.

ПЕРШИЙ ВИХІД.

Ляковський сидить за столом, перед їм стоїть Крутько, немолодий козак.

Ляков. Так мовиш ти, що хилють ся до нас?

Крутько. Та ще і як! Я з панського розказу
Усім одно у вуха все турчу,
Що в нас тепер полковник сей поганий...

Ляков. Ну, а про те... про мене закидав ти?

Круть. А як же-ж ні! Кажу, ласкавий пане!
Нам сотника Ляковського, кажу,
Полковником годить ся обібрати.

Ляков. То що-ж вони?

Круть. Багато пристає
На вашу мосць, а иньші Коваленка
Обстоюють.

Ляков. А ти їх припечп:
Ти нагадай сьому, як пан полковник
Його колись покривдив, — накарав
За те, що він... Ні, не кажи за що,
А за ніщо, кажи... Тому закинъ,
Що міг би він уже значнійшим бути,
Але сього полковник не дає,
А буде він тоді значним, як стане
Полковником Ляковський. Ще кому
Ти просто дай горілки, щоб напив ся,
Чи таляра йому ти в руку вкинъ,
Коли не пе...

Круть. Я-ж і роблю так саме.

Ляков. Усякому ти щось лихе скажи
Про Василя, — вигадуй там що знаєш,
Та тільки так бреш, щоб не вклепавсь.

Круть. Та знаю як, — мене сього не вчпти.

Лясков. Хто наріка на сю облогу, — тим
 Скажи, що се через його упертість
 Та через те, що недотепний він:
 Коли-б не він, — давно-б кінець обложі.
 А хто кричить, що треба йти на смерть,
 Тому скажи: Василь віддатись хоче
 Ляхам і вже з Ханенком наклада.
 Тим і людей мордує він, щоб врешті,
 Знемігши ся, всі лекше підлягли.

Круть. Вже декому й казав, і вірять добре.

Лясков. А коли хто і віри не поїме,
 То все якась народить ся невіра
 До Васня: „А може щось і є?“
 Подумає неймовірний часом
 І вже не так повірить він йому,
 Як трапить ся, що треба буде віри.

Круть. От тільки ще той клятий дід Остап:
 Він серед нас велику силу має,
 Шанують всі його, що лицар він
 Уславлений і ранами окритий,
 Козацькі звичаї знає всі...
 Я закидав йому: „Дурниця!“ — каже, —
 „Ти не плети дурниць!“ — Коли-б же він
 Та прихилився, — за їм би й ті шугнули,
 Що ще тепер хитають ся вони.

Лясков. А ти йому червінчика...

Круть. Не візьме!

Та я його злякаю: я впевню,
 Що зраджує полковник. Як повіре,
 То ворогом страшним тоді йому
 Він зробить ся.

Лясков. Роби вже як там знаєш!
 Полковник я, — хорунжий в сотні — ти.
 (Дає гроші).

Ось на іще побрязкачів блискучих, —
 Багато сим прихилиш ти. Іди!

(Крутько кланяється і виходить).

ДРУГИЙ ВИХІД.

Лясковський (помовчавши).

Полковницький пірнач... блищить він гарно...
 Ото тоді пануй і роскошуй!
 Дурні! дурні! клопочуть ся, гризуть ся,
 За рідний край говорять, за народ...
 А що мені той рідний край? На віщо?
 Як добре жить, то там і рідний край,
 А як що зле, — на чорта він іздавсь!
 Про волю ще народнюю торочуть...
 Все чорт зна що! Йому горілки дай,
 Упсть ся він, то й байдуже про волю:
 Лизати-ме він чоботи тобі.
 Тоді вона, та воля, є в людині,
 Коли брязчать червінці у руках,
 Тоді усе, що тільки заманеть ся,
 Все зробить ся! Такої волі й я
 Добуду ось... Коли-б же пощастило!...
 Щоб більше він на шиї не сидів,
 Огидний сей!... Тоді уже й Оксана...
 Ой-ой-ой-ой! То ласощі такі,
 Що тільки їх хоч трошки нагадаєш,
 То так тебе мов опече всього.
 А як вона нагнівалась на мене,
 Тоді немов ще краща стала враз.
 Вже сердьсь тепер: твоя ще поки воля!
 А скоро я приборкаю тебе, —
 Не сердить ся ти будеш, — цілувати!

ТРЕТІЙ ВИХІД.

Старовський та Жилинський увіходять.

Старов. та **Жилин.** Добри вечір!

Лясков.

А прошу до господи!

(Старовський та Жилинський скидають кереї).

Сідайте-ж бо! (Усі сідають). Давно вже челядь спить,
 І нас ніхто почути тут не може,
 То вільно нам розмовить ся в сей час.

Старов. Надумав се пан сотник щось цікаве.

Лясков. Цікаве — так! Ми мусимо гуртом
Порадитись, щоб знати, що чинити,
Бо справа се великої ваги.

Жилин. А-ну, кажи, послухаєм про справу.

Лясков. Мені до рук потрапив лист один...

Жилин. Від кого-ж лист?

Лясков. Від гетьмана Ханенка.

Жилин. Ханенко? Йо?

Старов. Невже?

Лясков. А то-ж, кажу.

Старов. А щож стоїть написане в цидулі?

Лясков. Хай пан суддя читає сам її! (Подає листа).

Старов. (розгортає й дивить ся спершу на підпис).

Ханенко, так... Ну, будемо читати!

(Читає:) „Мой велце шановний, ласкавий добродію, пане сотнику Калницький! Ординуємо з сим листом нашим певного чоловіка, сподіваючи ся, що сим тебе і иньших обачнійших з старшини вашої до перестанку пролиття крови християнської нахилимо. Поневаж уже два тижні тая кров проливається ся і ще більше її пролито має бути, як звичайним робом до Калнику вступимо. Рач ваша милость на тоє уважно глянути, же ніякої надії на утримання міста вашого мати не можете і чи нині, чи за кілька день поддати ся мусяте. Ліпше вам будеть на ласку нашу оддати ся, аніж карання срокного за упартость дознати. За дурницею полковник ваш уганяючи, того вчинити не хочеть, то могл би ваша милость, полковницький пірнач до рук узявши і розважнійших із старшини вашої до себе приєднавши, тоє вчинити. А що такий вашої милости і товариства учинок без нагороди доброї маєтками чи золотими червоними не лишив ся би, то в тому певний будь. Також і полковницького пірнача з рук вашої милости ніхто видерати не мав би. Рач же, розваживши тоє, мені пильну а пильну і щиру одповідь подати. Михайло Ханенко, рука власна. Року Божого 1671-го, Октобрія...“

Отсе і все. (Мовчать який час усі).

Старов. А що сказав пан сотник
Тому, хто дав йому сього листа?

Лясков. Що, відповім не зараз, трохи згодом...
Порадитись із вами я хотів, —
На те я вас тепер отсе й покликав.

Старов. А сам же ти як думаєш про те,
Що пан гетьман нам подає до уваги?

Лясков. А щож тут ще? Казав я вам і перш,
Що все одно — нам витримать не сила.
Не схилимось, — то шию нам нагнуть;
Послухаєм — зазнаємо ми ласки.

Нема чого стрибати ув огонь,
Коли його і обминутти можна.
Змагаючись, як наш дурний Василь,
Ми і людей занапастим, і місто;
Віддавши ся-ж ми зарятуєм все,
Та і самі не будемо без зиску.
Ви згоднісь попереду на те,
Що як уже побачимо, що годі
Змагать ся нам, то скинем Василя,
Коли на те до нас він не пристане,
Та й скоримось Ханенкови. Сей час
Уже прийшов: не витримаєм далі.
І склалось так тепер нам добре все,
Що вже не ми, а сам гетьман Михайло
Прохає нас: то се ще й ліпше нам:
Ми можемо так більше вторгувати!
Тим я й кажу: берім, коли дають,
Бо час мине, то може все пропасти.

Жилин. Та се то так... та штука є одна...

Лясков. Кажі — яка, то може і зарадим.

Жилин. Ну, дасть гетьман мастків... талярів
По сотні-дві... І ще тобі до того
Полковництво...

Лясков. Написано про се...
Хліба не в лад?

Жилин. Ні, не про те, а ось що:
Вам добре двом: полковницький пірнач
Уже давно вві сні пан сотник бачив, —

Тепер його й рукою досягнє.
 І пан суддя теж плату добру має:
 Полковника ненавидить він так,
 Що добре-б дав, аби помститись можна...
 За віщо се — не відаю того...

Старов. Він ворогом мені давно вже став ся:
 Образою великою вразив
 Мене він раз...

Лясков. Яка-ж була образа?

Старов. Прилюдно він назвав мене колись
 Утисником і ще зганьбив словами.

Лясков. А за щож се?

Старов. Та за дурницю все!
 Там козаки-сусіди єсть у мене,
 Дейнеченки... сунліку подали,
 Що ніби я їх утискав, що ніби
 Я батожжам їх бив, — а те усе
 Шкарадная брехня! Та ще й на кого:
 Ще й на суддю! І він мене тоді
 Утисником назвав, ганьбив... забути
 Не можу я. Давно я запрягсь
 Помстити ся, полковництво відняти
 У його й все...

Жилин. Ото-ж і буде так!
 От пан суддя і має нагороду!
 Опріче тих маєтків, талярів,
 Один бере пірнач, а другий помету.
 А щож — мені?

Лясков. Маєтність, гроші...

Жилин. Ге!

Те маєте і ви та ще і надто,
 Мені-ж нема додаточка того.

Лясков. Як так — бери! Про те всі будем дбати,
 Щоб сотником ізроблено тебе.

Жилин. Отсе гаразд! Так ліпше й приставати.
 Та тільки вже щоб слова не ламать!

Лясков. Не зломимо! Як я сказав, то певне.
 Та тільки щось мовчить наш пан суддя,
 Що думає — не хоче нам сказати.

Старов. Я пристаю.

Жилин. Отсе так і гаразд!

(До Ляск.) А деж сей лист пан сотник взяв? від кого?

Лясков. В ночі я йшов учора. Аж дивлюсь:
По хлопському убраний хтось підходить,
Дає листа... Я в його розпитавсь:
Він ізнайшов отой тайник підземний
Та й вліз сюди. Я наказав йому,
Щоб зараз він назад вертався, а в ранці
Засипали ми тайника того.

Жилин. Бач, бісові, — знайшли-ж тайник, а наші
І байдуже.

Старов. Бо так він обвалився,
Заріс увесь кущами й дерезою,
Що всі його забули вже давно.

Лясков. А сей, бач, знав про його: він у місті
Колись бував. І знаєте ви — хто?

Жилин. А хто? Кажи!

Лясков. Полковниці се батько.

Старов. Невже? Свирид? Бач, де він обізвався.

Жилин. А хто-ж він є? Про його я не знаю.

Старов. Він з Винниці був міщанин, — там є
У його двір... Водив ся з козаками
Ще здавна він, лестивсь і до Ляхів...
Став козаком, пристав до Дорошенка.

Лясков. Тепер же знов з Ханенком наклада.
Він там у їх за осавулу в сотні...
На вигадки премудрий, так його
Туди і шле Ханенко, де не шаблі,
А хитрощів зажити треба їм.

Жилин. А як же наш йому зробив ся зятем?

Старов. Так і зробивсь... У його ся дочка
Одна була... та ще приймак... За пана
Богатого віддять її хотів,
А тут Василь підскочив та вернув ся
Із гарбузом, бо був тоді малим
Хорунжим він у сотні... Так Оксана
Сама тоді вже утекла із їм.

Розлютувавсь Свирид і відцурав ся
На вік дочки...

- Жилин.** Так он се через що
Він хоче сам занапастити зятя!...
- (До Ляск.) Того-ж ти так на радї обставав
За те, щоб нам з Ляхами бить ся й далі.
- Лясков.** Так ліпше ми захистимо себе:
Як будемо кричати скільки сили
Про ворогів треклятих та про бій,
То й вірити нам будуть, скажуть: певні.
Ми-ж нищечком ізробимо своє.
Та ще і те: коли-б сам Коваленко
Ляхам віддавсь, — пропали бариші!
- Старов.** А як же ми умовим ся з Ханенком?
- Лясков.** Я завтра сам із Калника піду
В ночі до їх і там з самим Ханенком
Погоджу ся.
- Старов.** Се буде добре — йди!
- Лясков.** А мій Крутько підкручує тут добре:
Багато вже до нас прихильних є.
- Старов.** Нам їх тепер ще більше буде треба:
Як Василя приборкаєм, то все
Ізробимо, а з їм — то важча справа.
Силкуймо ся, щоб прихилить народ.
- Лясков.** Тепер же ми ходім іще на шанці,
Щоб бачено, що пильні й щирі ми.
- Жилин.** А щож, ходіть! Обійдемо, та й спати.
(Вдягають ся й виходять. Завіса спадає).

ДРУГА ВІДМІНА.

Ніч. Майдан серед Калнику великий. Будинки старосвітські: вікна вузькі, покрівлі гонтові й солом'яні, високі й острі. Ніч не місячна, але досить видно
Чути, як перегукуєть ся варта: »Вартуй! вартуй!« — гукає з одного боку
»Вартуй!« — озиваєть ся з другого, а ще десь далі ледви чути: »Вартуй!«

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД.

Як відслонюєть ся завіса, то на майдані порожньо. Трохи згодом
чути ходу. Виходять **Лясковський, Старовський та Жилин-ський**, ідучи через майдан від Ляковського до шанців.

- Лясков.** То правда є: сього Ханенка знаю.
Він так як пес виля своїм хвостом

Туди й сюди! Та нам про те байдуже, —
Аби свого хоч з чортом досягти.

Старов. Против ночі не поминай його!...

Лясков. От вигадки! А що се, галас наче?

Ба, ні, се сьпів.

Старов. І справді щось сьпіва.

Лясков. Який се біс тепер сьпівати сьміє?

ПЯТИЙ ВИХІД.

Чути гуртовий сьпів, пісня наближаєть ся, голоснійшає. Виходить гурт — чоловіка десять — козаків — усі на підпитку. Безладно ідуть, сьпіваючи:

Гей гук, мати, гук,
Де козаки пють,
І веселая та доріженька,
Куди вони йдуть!
Куди вони йдуть,
Там бори гудуть,
Поперед себе та вражих Ляхів
Облавою пруть!
Зібрались вони
Під рясні дуби,
Та чекають отамана
На раду собі!
Отамане наш,
Не дбаєш за нас, —
Ось і бач наше товариство
Як розгардіяш!...

Лясков. А чого-б же воно, бісові снни, не було розгарді-
яшем, коли ви отак упивши ся, серед ночі галасуєте?

І-ий козак. Отамане наш! Ми-ж хоч і впили ся, так за
твої-ж і гроші. Їй же Богу, та й годі! Ти-ж їх сам
нам давав, та ще й казав: „Нате вам, хлопці, бо я
сотник добрий!“ І ми хлопці добрі, а в Жидівочки
Рухлі горілка прихована... Так ми за твої гроші й тес...
За твої гроші й за твоє здоровля, бо ти-ж у нас
сотник добрий... Ти-ж давав...

Лясков. Давав, бісова патяко, давав! Але хиба я вам казав упивати ся?

2-ий коз. Та ми, пане отамане, се й без наказу знаємо.

Лясков. Хоч би вже трошки пили, а то так!

3-ій коз. Сама душа міру знає! Чоловік не скотина: більше відра не випє!

Лясков. Та ще й зіпаєте на все п'яне горло! Цитьте мені зараз, а то як почує полковник, то він ізведить вас до гармати прикувати.

3-ій коз. А нам начхать на полковника, бо ми любимо сотника.

1-ий коз. Щоб я здох — любимо! Давай я тебе, пане сотнику, поцілую! (Обнімаючи, цілує). От добрий сотник, не гордий!

Дехто з козаків. А, не гордий, ні!

3-ій коз. І випити дає.

Лясков. Чуєте-ж, хлопці, — цитьте, не ячіте! Ви-ж знаєте, який полковник лютий! Мені-ж вас жалко!

2-ий коз. Ой, спасибі тобі, братіку, що ти нас жалієш!

Лясков. Ну, йдіть же, хлопці, та лягайте спати! Та нищечком, щоб вас ніхто не чув!

Козаки. То й підемо! Чому не піти? (Виходять).

ШОСТИЙ ВИХІД.

Лясковський. Старовський. Жилинський.

Старов. На віщо се ти гроші їм даєш?

Лясков. Та кат їх знав, що так вони напють ся!

А чим таких на свій прихилиш бік?

Дай випити, то зараз і не гордий,

І добрий він, а там і потягли

На раді всі за того, хто не гордий...

Ще поки хай уже собі попють,

А згодом ми приборкаєм се бидло.

СЬОМИЙ ВИХІД.

Ті, що й були. Козак вбігає.

Старов. Он хтось біжить...

Лясков. Гей, слухай ти! стрівай!

Куди біжиш?

Козак. А хто се тут? Пан сотник...

Гей, пане сотнику, біда!... біда!...

Лясков. Яка біда?

Коз. У нас Ляхи у місті.

Жилин. Та не бреші!

Коз. Коли брешу, то хай

Я не діжду і праведного сонця!

Старов. Та деж вони взялись?

Коз. А чорт їх зна!

Мов із землі — так вирілись зразу.

ВОСЬМИЙ ВИХІД.

Ті, що й були. Білоченко. Крицький з козаками.

Білоч. (вбігає з козаками). Де вороги?... Казали, що Ляхи...

Криць. (з другого боку з шаблею в руках, за їм теж козаки).

Хто про Ляхів гукав? А де полковник?

Лясков. Не відаю!

Коз. (вбігає). Ляхи!

Білоч. Та деж вони?

Коз. На варті я біля лівої брами

Стояв... тоді... Ой, дихать не дає!

Із вечора звелів ще пан полковник

Того пустить у місто, хто в ночі

Постукавши, такеє скаже гасло:

„Брід перейшов...“ Я тільки упустив —

Дивлюсь: Ляхи... Пан Горленко там з їми —

Але йому вже сили не стає,

Прислав мене, благає він посілку...

Лясков. Так он як се! Так се вже зрада в нас!

Ляхів пустив полковник сам у місто.

Білоч. Що плещеш ти?

Лясков. Хиба-ж ти сам не чув?

ДЕВЯТИЙ ВИХІД.

Коваленко вбігає з шаблею в руці.

Ковал. Що стало ся? Гукали — ворог в місті?

(Чути стріляння).

Лясков. (до Жилинського та до Старовського).

Кричіть бо ви мерщій, що зрадник він!

- Старов.** А ти-ж де був, що ти того не знаєш?
- Ковал.** Був дома я...
- Жилин.** А чом же вороги
Ввійшли до нас, твоє сказавши гасло?
Ти сам звелів, щоб вартовий пустив!
- Ковал.** Не розберу ніяк, про віщо мова.
- Лясков.** Не розбереш? Про те, що зрадник ти!
- Ковал.** (з притиском, повагом). Що ти посьмів мені сказати зараз?
- Лясков.** Те, що ти чув! Ти варті наказав
Впустить того, хто гасло певне скаже.
Він упустив, і увійшли — Ляхи.
- Ковал.** О, Господи! Невже? Мерщій до бою!
- Старов.** Ні, пострівай! Ти зрадив зараз нас,
То зрадиш знов, — не пустимо вже більше!
- Жилин.** А вже-ж, що так! Його спинити треба.
- Лясков.** Попавсь тепер! Не викрутиш ся вже!
- Старов.** Не вільний ти, бо учинив ти зраду!
(Чути стріляння і бойовий галас).
- Ковал.** Не зрадник я! Я сьвідчусь Богом — ні!
Як сталося се — і сам тепер не знаю,
А тільки я нічим не завинив.
І потім сам я викрию всю справу.
- Жилин.** Не слухайте! Беріть його! вязжіть!
- Ковал.** Мене вязать? А, бісова пащеко!
Мовчи мені! Панове молодці!
Хто думає, що я вчинив би зраду?
- Білоч.** Брехня усе! Не віримо тому!
- Криць.** Не вірю й я!
- Голоси.** І ми! і ми не вірим!
(Чути стріляння).
- Лясков.** Не вірите! А він Ляхів пустив
І зараз всіх віддасть нас на поталу.
Полковнику! Не вільний більше ти, —
Віддай пірнач і підеш до вязниці.
(Бере його за плече).
- Жилин.** (хапає Коваленка за руку).
Віддай пірнач! в залізо! до тюрми!
(Чути стріляння).

Ковал. (метнувшись і відіпхнувши сотника й Жилинського).

К чортам усі! Ви чуєте, там бють ся!
На завтра суд! Тоді мене судить!
Тепер же час не судній, треба битись.

(Високо шаблю піднявши, гукає:)

Гей, козаки, панове молодці!
За мною всі! Вмремо за нашу волю!
(Кидаєть ся до бою, а за їм усе козацтво).

Козаки. Не подамось! Вмремо, не подамось!

(Лясковський, Старовський, Жилинський якийсь час вагають ся, але потім і вони вибігають за иньшими).

З А В І С А.

(Конець буде).

Серед бурі.

Драма на 5 дій

Бориса Грінченка

—**—

ТРЕТЯ ДІЯ.*)

Майдан серед міста той, що й учора.

ПЕРШИЙ ВИХІД.

Чути, як забубнено у вішові бубни. Через майдан ілуть два
окличники.

1-ий оклич. У раду! в раду! в раду!

2-ий оклич. У раду! до суднього кола! (Проходять).

ДРУГИЙ ВИХІД.

Козаки сходять ся. Вони приходять увесь час, аж поки стар-
шина поприходить. Між козаками **Крутько**.

1-ий коз. Так отсе ми полковника судити-мем?

2-ий коз. А щож із того суду буде?

Крутько. Коли провинив, то шию втнемо.

1-ий коз. Так то й утнеш полковникови!

Круть. Скоро став ся зрадником, то не став полковником.

2-ий коз. А так! Час гарячий, войовий... Змидування під
такий час нема.

Круть. Ще-б пак! Мало не загинуло місто через його.

Денис (кремезний, трохи сивий козак, що надійшов тимчасом).
Через його? Може через вас?

*) Див. VI книжку.

І-ий коз. Овва! Чого-ж то через нас?

Ден. Бо ви замість щоб відбивати ся, — судити його заходили ся. Як би він подав ся та не крикнув: „Добою!“ та не кинув ся, — то що тоді було-б? Поки-б ви тут судили його, а вороги тимчасом все місто поняли-б.

І-ий коз. А що правда, то не брехня! Як кинув ся він мов лев який! Так усі за їм і шугнули!... Та як поперли Ляхів лавою поперед себе, то враз де вони к чортам і поділи ся!

Круть. А вже-ж! А сам ворогам гасло подав, щоб вони увійшли.

Ден. А ти чув?

Круть. На що чути, коли й так видно? Коли Ляхи знали гасло, то воно саме до їх не перелетіло.

Дехто. А певне! Вже-ж не як!

4-ий коз. Щоб такий чоловік та таке зробив!

5-ий коз. Та такого друзяки полковника другого й немає!

Круть. Уже й друзяка! А то не твого брата він прикував до гармати?

5-ий коз. Та се правда...

Ден. Так хіба-ж можна було інак зробити. Упивши ся й побив ся з Жидівкою! Хіба се личить козакови?

4-ий коз. А я таки знов своє: з роду з віку не пойму віри, щоб він ізрадив.

3-ій коз. Бо дурень!

4-ий коз. Сам еси дурень, а мене маєш так узивати?! (Хапає його за груди, добуваючи шаблю).

Голоси. Годі вам, годі! Се-ж не шинок, а рада! Чи ви показали ся? Розніміте їх! (Козаків рознімають).

ТРЕТІЙ ВИХІД.

Баба Горпина проходить через майдан і стриваєть ся з Денисом.

Горп. А що се тут, Денисе? Чого се зібралась рада?

Ден. Хіба-ж не відаєш? Полковника судити-муть!

Горп. Як то полковника судити-муть? За що?

Ден. Бо він посланця з міста послав і гасло сказав вартовому, щоб на те гасло назад його впустив. А Ляхи про те гасло якось і довідали ся. Так отсе тепер і судити-муть, мов би то він Ляхам гасло переказав і їх до міста пустив.

Горп. Ой лишечко! Яка-ж неправда на чоловіка!

Круть. Іди собі, бабо, йди! Тут нема чого стояти!

Горп. Та я не стою, я за ділом ішла... Отсе біда!... Треба піти пані Оксані сказати. (Виходить).

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД.

Ті, що й були, без Горпини. Дід Остап.

Д. Остап (старий, увесь білий, виходить і скидаючи шапку).
Здорові, дітки!

Всі, хто поблизу, (скидають шапки, кажучи:) Здорові, діду Остапе!

Ден. От нехай дід Остап скажуть, чи то-ж по правді на нашого полковника казати, мов би він ізрадник!

Д. Ост. Чи він ізрадник, а чи ні, то те на радї побачимо, а що туди воно хилить, то се й я скажу.

Круть. А бач! а бач! Уже дід Остап дурно не скажуть. У нас нема за діда Остапа мудрійшого, то вже як дід Остап скажуть, то так воно й є.

2-ий коз. Так! так!

Ще дехто. А вже-ж, що так!

Д. Ост. Я, дітки, сеє вже знаю... По сьвітах бував...

3-ій коз. Покажемо вам на радї, який ваш полковник!

5-ий коз. К бісу такого полковника!

6-ий коз. Пана сотника Лясковського за полковника!

Голоси. Чи ба, куди стріляє! А не діжде він того ніко́ли!

Іньші голеси. Діжде! Скрутимо вязи вашому Коваленкови!

Ден. За ту горілку, що учора вас сотник напував?

Прихильн. Ляск. А ти бачив?

Ден. Ніколи нам було бачити: ми били ся з Ляхами, як ви п'яні спали. Тільки чули, як ви хропака затинали.

Дехто. Га, га, га! Отсе так, так! У самісїньке око вцілив!

1-ий коз. Цитьте, старшина йде!

ПЯТИЙ ВИХІД.

Усе стихає. Повагом, з уряловими клейнодами у руках, іде старшина: **Лясковський, Старовський, Білоченко, Жилинський, Горленко**. Підходячи здоровкають ся, беручись за шапки:

Здорові, панове-молодці!

Козаки. Доброго здоровля, панове-отамання!

Лясков. Чи вже усі зібрали ся у раду?

Голоси. Та вже усі... Полковника нема...

І писаря...

Старов. А не гаразд!... Не добре!...

Зібрала ся громада, дожида,

А він там десь ще длять ся, барить ся.

Жилин. Мов не його судити-мете ви,

А сам він вас.

Лясков. Він не шанує ради.

Білоч. Поспіємо! От зараз прийде він...

Нема чого заздалегідь горлати...

Та он і йде...

Горл. Іде... і писар з їм...

ШОСТИЙ ВИХІД.

В. Коваленко з полковницьким пірначем у руках, **Лаврін Крицький**, писар з каламарем і пером біля пояса і з шаблею при боку; в руках сувій паперу.

Ковал. (скидаючи трохи шапку). Здорові, панове-молодці!

Дехто. Здоров і ти! (Хто скидає шапку, а хто — ні).

Ковал. Ну, раду починаймо!...

Стають таким ладом: **Козаки** стоять півколом, а по середині **Коваленко**, праворуч суддя **Старовський**, біля його **Лясковський** та **Жилинський**, ліворуч писар **Крицький**, **Білоченко**, **Горленко**. Спереду дід **Остап**, **Денис**.

Старов. Хто-ж зніме річ?

Лясков. Та хто-ж, коли не ти?

Єси-ж суддя, а се в нас судне коло,

Та вже-ж тобі і бути речником.

Голоси. Хай буде так!... Суддя нехай питає!...

Старов. Спасибі вам, панове-молодці!

Ось слухайте-ж, панове-отамання,

Громадськії мужі і ви усі
Товариші і братчики козацтво!
Що стало ся учора — звісно всім:
Упущено Ляхів до нас у місто,
А вартовий їх сам же і впустив.
Нехай тепер він нам і оповість,
Як сталось те.

Вартовий (виступає зі стовпища).

Та сталось так воно:

В ночі когось приводе пан полковник —
По темному не розібрав я, хто —
Звелів його він випустити в браму,
Тоді сказав: коли хто у ночі
Постукає до брами й гасло скаже:
„Брід перейшов“, то ти того пусти.“
Я довго там стояв, було все тихо,
А далі так опівночи вже — стук
У браму щось. Питаю: Хто там стука?
Воно-ж мені: „Брід перейшов — пусти!“
Я відчинив, — коли їх ціла купа...
І оком я змигнути не поспів —
Всі як сунуть!... Мене з їх хтось ударив,
До долу збив... Коли на щастя тут
Пан Горленко набіг і бій счинив ся...
А потім я до вас ото прибіг...

Старов. Полковнику Василю Коваленку!

Чи так було, як вартовий казав?

Ковал.

У вечері учора я покликав
Карпа Кравця до себе й наказав,
Щоб він одягсь у просту свиту й вийшов
У браму ту; щоб у долині він
Петра Гайду, мірошника, знайшовши,
Йому малу цидулу доручив
І наказав, щоб той до Дорошенка
Відніс листа; Карпови-ж я звелів
Вертати ся; коли-ж Петра не буде,
То сам нехай до гетьмана іде...
Всі посланці, яких ми посилали,
Погинули: я, зради боячись,

- Так нищечком послав Карпа, що знати
Не міг ніхто... То й вартовий не знав,
Хто йде й чого... Карпа я сам приводив,
Сам випустив і так усе було,
Як вартовий нам зараз оповів.
- Старов.** Іще скажи: чи міг хто чути те,
Як ти казав Карпови й варті гасло?
- Ковал.** Я думаю: ніхто того не чув.
- Старов.** То з двох одно тепера має бути:
Або се ти переказав Ляхам
Про гасло те, щоб увійшли до міста,
Або зробив ту збродню вартовий.
- Варт.** Я не робив того, я свідчусь Богом!...
Пан Горленко те знає: весь той час
Він там стояв, біля гармати зараз...
- Горл.** Еге, я оддалік стояв і бачив,
Як посланця приводив пан полковник.
Розмови їх почути я не міг,
А бачив все: нікуди не відходив
Сей вартовий, не розмовляв ні з ким.
- Старов.** То і не міг сей вартовий те гасло
Ляхам сказати. Тепер лишивсь один
Полковник ще...
- Криць.** Ба, ще Карпа забуто:
Міг виявить те гасло і Карпо.
- Лясков.** Він не такий козак, щоб те зробити,
І ми-ж усі тут знаємо Карпа.
- Голоси.** Та знаємо!... Людина певна дуже!...
- Білоч.** Могли його вхопити там Ляхи
І муками примусити сказати.
- Старов.** Він не такий, щоб мук яких злякався:
Мордовано уже його аж двічі,
Як попадався до рук він ворогам, —
Чи-ж виявив хоч кришечку він їм?
- Голоси.** Та що й казати! Душа в Карпа — то криця!
- Круть.** Умре, а вже не пустить пари з уст.
- Лясков.** А деж Карпо? Чи вже він повернув ся?
- Голос.** Нема його.
- Гол. 2-ий.** Не видно вже давно.

Старов. Що мовиш? га?

Гол. 2-ий. Та ще як позавчора

Ходили ми на виправу в ночі,
То я його вернувши ся й не бачив.

Лясков. А вас тоді Ляхи напали там
І вбили двох... То може й трьох убили...
Ще і Карпа?

Старов. Хто ще тоді ходив?

Голоси. Я!... Я ходив!... І я... Ми троє...

Старов. Чи бачив хто, щоб повернувся Карпо?

Голоси. А хто-ж його тепер згадає?... Наче
Не бачили...

Ковал. Не бачили ви? як?

Та він же був! Згадайте ліпше ви!

Голоси. Та може й був, а може й ні — не в тямку...

Старов. Ото-ж то й є! От бачите ви всі,
Що не вернувся Карпо тієї ночі, —
То й не його полковник випускав.

Ковал. Кого-ж? Скажи!

Старов. Хиба про те я знаю?

А може хто приходив від Ляхів, —
Ти й випустив, йому сказавши й гасло...

Ковал. Обібрано тебе, щоб речником
Ти в раді був, то можеш те казати;
Коли-б же ти мені таке сказав
Не речником, не в раді, — смертним боєм
Я-б допевнивсь, де право ти здобув
Собі таке, щоб сьмів мене ганьбити
І зрадою плямити честь мою!
Та ти речник... Панове отамання,
Громадськії мужі і ви усі
Товариші і братчики-козацтво!
Ви знаєте, що я не перший рік
По правді тут між вами козакую,
Ви бачити самі могли, чи я
Коли хилився до ворога лихого?
Ви знаєте, що у житті мені
Дорожчого нема за нашу волю;
Ви знаєте: я боронив її!...

- А він плямить страшенною ганьбою
Тепер мене!... Чи вірите тому?
- Кіль. гол.** Не віримо!... Хиба-ж таки не знаєм?
Не віримо, щоб ти лихе зробив.
- Ковал.** Коли-б я міг таке страшне вчинити,
Коли-б хотів я зрадити братів, —
Не кинувсь би учора я до бою,
Я-б не спинив лукавих ворогів,
Я-б попустив їм тут запанувати...
Не відаю, як стало ся се так,
Що всі Карпа не бачили: він мабуть,
Не спавши ніч, проспав учора день,
А в вечері його з листом послав я.
Я знаю сам, який козак Карпо,
Не думаю, щоб він признавсь на муках...
Тут сталось щось... Його не розберу
Я поки ще... Та дайте трохи часу, —
Ми знайдемо, хто зраду сю вчинив,
Скараємо за сю тяжку провину.
- Голоси.** Гаразд! гаразд! От добре промовля!
Шукати-мем усі того злочинця,
Ізнайдемо, то смерть тоді йому!

СЬОМИЙ ВИХІД.

- Оксана** (вбігає задихавшись).
Стривайте бо! Помилуйте для Бога!
Не винен він, нічого не зробив,
Не заробив ніякої він кари...
Я знаю!... я... (Спинається задихавши ся).
Та щож ти знаєш? га?
- Лясков.** Ні, се не він!... Я зараз ось... я зараз...
Окс. Догадуюсь, що винна всьому я...
Білоч. Та як се? ти?!
Ковал. Оксано, ти вчинила?!...
Та що бо ти? Не може бути! ні!
Ти не могла такого учинити!
Так не кажи і серця не вражай!
Криць. Чи то-ж могла ти зрадити нас, пані?
Тому ніхто з нас віри не поймає.

- Окс.** Мені усе Горпина розказала,
Не так воно!... Скажу вам, як було.
- Ковал.** Кажі усе, та тільки щирі правду,
Чужих провин на себе не бери!
- Окс.** Ні, не візьму... До мене батько вчора
Із табору ворожого прийшов...
- Горл.** Чий батько?
- Окс.** Мій... На сором мій, на горе
Він не своїх боронить, — ворогів.
Та як же-б він пройшов сюди у місто?
Білоч. Потайником він позавчора вліз, —
Окс. Іще-ж тоді ви там не засипали, —
А як уже засипали, — не міг
Він вилізти і смерті сподівався.
Тоді згадав, що в його є дочка, —
Прийшов, благав, щоб я його пустила...
Карав мене він словом дошкульним,
Проклонами страшними нахвалявся...
То-ж батько мій! Віддате його на смерть
Я не могла — хоч він і відцурався
Мене й усіх... У хвірточку малу
Хотіла я уже його пустити,
Коли се йде Василь... Мерщій тоді
Сховала я в світлицю иньшу батька...
Там він сидів і мабуть звідти чув
Все, що Василь казав тоді Карпови.
Отсе й усе... Ви бачите: я винна, —
Карайте-ж так, як заробила я,
Невинного-ж ви визволіть від кари!
- (До Коваленка:)
- Прости мене, дружинонько моя,
Що честь твою я вчинком сим сплямила,
Що муки я, дурная, завдала
Тому, кого найбільш за все кохала.
Я думала, що краще так зроблю,
Я думала, — мене не зрадить батько...
Не знала я, про що казав з Карпом...
Прости мене! Ти бачиш: винна я...

Ковал. Ой, Господи!... За віщо-ж сая кара?!...
(Усі який час мовчать).

Круть. (кричить :) А що тепер? І викрилось усе!
Полковника воно і не минуло!...

Ізрада та в господі в його!... Бач!...

Старов. Вже враджено того скарать на горло,
Хто се вчинив. Злочинницю знайшли,
І присуд той на неї впасти мусить.

Жилин. А мусить же! Вже ставсь над нею суд:
Вести її, зрадливую, на страту!

Круть. і ще дехто. А вжеж вести!... за зраду!... на поміст!

Старов. Хай буде так! Полковникова пані!

Ти зрадника і шпига, що прийшов

Підглядіти, як місто звоювати,

Не віддала до рук старшині... Ти

Ховаючись його пустила з міста, —

Вчинила ся велика зрада тим, —

За се ти вмиреш!

Криць. Стривайте! що не так!

Старов. Чому не так?

Криць. Бо ми не те судили,

Що бачимо. Повинні зважить ми

Чого і як вона зробила діло:

Се-ж батько був! Се-ж батько проклинав!...

Не відала-ж вона, про що полковник

Казати-ме таємно до Карпа!...

Білоч. Не зрада се, а помилка була,

І можемо сю помилку простити.

Старов. Не можемо! Гарячий час тепер,

Та щоб таке в нас коїла жінота!

Вже-ж наш народ і під Ханенком є,

І всяких є там родичів багато,

То будуть їх пускати та випускати!...

Тепер одну помилуєм, то й кожне,

Як трапить ся, зробити схоче так.

Яка-ж тоді у нас і вірність буде?

Се не війна, не оборона в нас,

А чорт зна що!...

Жилин. А вже-ж ладу не буде!

- Старов.** Порядок нам дають уже баби!
 Ех, бабі! Вам однієї жалко, —
 Жалійте! хай! То всі ми пропадем
 Отак, як ті всі десять душ, що вчора
 Убито в нас!... Вона-ж се наробила!
- Голоси.** Не простимо за се! Хай уміра!
- Білоч.** Ой, братчики, та ну бо, схаменіть ся!
- Старов.** А я кажу: дилась козацька кров!
 Коли її не помстимо, панове,
 То се впаде на нас великий гріх.
- Жилин.** Чи вам любійш одна якась баба,
 Ніж десять душ лицарства-козаків?
- Голоси.** Ні, ні, не так! Нам козаки дорожчі!
- Криць.** Хиба-ж вона занапастила їх?
- Круть.** Дурниця все! Вести її на страту!
- Голоси.** Нехай іде! нехай!
- Інші голоси.** Не буде так!
 (Счиняєть ся крик, більшість кричить:)
 Присуджено! Хай відбуває кару!
- Ковал.** Стривайте ще! Забули ви, що я
 Полковник тут, що я чиню накази!
 Ви винною взиваєте її,
 На горло ви її вже осудили,
 А я на те вам згоди не даю.
- Старов.** Бо жінка се тобі, того й не хочеш.
 Так зраджує нехай і далі нас!
- Ковал.** Не зрадить, ні! Бо не було-ж і зради!
- Круть.** Що се за біс? За жінку остає!...
 Та сам же він є зрадник проклятуший!
 Та скинемо ми геть його та й край!
 Віднімемо ми пірнача у його.
- Голоси.** А скинемо! Віднімемо!
- Інші голоси.** Ба ні!
 Не хочемо! Нехай пірнач у його!
- Круть.** (штовхає одного козака, а тоді другого).
 Кричи мерщій, що винен він!... І ти!...
- Голоси.** Він зрадник! Вже-ж! Його скарати треба!...
 Нехай кладе полковницький пірнач!

Круть. Бач, як воно! Ізрадили й байдуже!
Се кожен так робити-ме тепер!

(Крутько перебігає то туди, то сюди, вмовляючи кричати проти Коваленка).

Голоси. Геть скинути!... Не руш!... Убить його!...
Обох убить!... Беріть його, панове!

(Насувають на Коваленка, але він махнув пірначем обороняючи ся, і ті подали ся назад).

Ковал. Назад усі! Послухайте, панове!
Прошу я вас, — дозвольте до тюрми
Замкнуть її, аж поки ся облога
Минеть ся тут. А там новий хай суд!

Круть. Щоб випустив її та з нею й сам
Ти втік? А вже-ж!...

Голоси. Не хочемо!... Беріть!...

Ковал. Так он ви як! Ви вже про те забули,
Що скільки раз життя вам ратував,
І сам за вас я ранами окрив ся!
Забули все! П'яниці, гультай
Тепер у нас у радї порядкують,
Немов звіри роздрочені ревуть,
Згубивши вже і розум весь і правду.

Голоси. Та що се він плямує нас усіх? —
Вже скинули його: беріть та й годі! —
І сьміє він так лицарів старих
Ганьбити? га? — Ще блазень він! — А-нуйте!
К чортам його! — Вже скинули! — Хапай! —
(Насувають на Коваленка).

Ковал. (загрожує пірначем).
Назад, кажу! Бо хто підступить, — зараз
Почує він, який важкий пірнач:
Не вбереже він голови дурної! (Павза).
Усе, що тут казала вам Оксана —
Неправда те, бо се вчинив я сам:
Ведіть мене, а не її на страту!
(Всі вражені стоять).

Окс. (кидаєть ся до Коваленка).
Василечку! Ой не роби бо так!
Ой не кажи сього! Я-ж винна, клята!

Ковал. До мене тесть прийшов, його я з міста
Сам випустив і гасло те сказав.

Окс. Ви бачите тепер, що я тут винний.

Ні, Боже мій! Йому не вірте ви!

Василечку! Єдиний мій, коханий!

Не умирай безвинний ти, живи!

Не слухайте, що каже він, панове:

Се хоче він обратурать мене,

На смерть іде, щоб я жила, огидна!

Невинний він, він зрадити не міг!

Ковал. Чого-ж ви всі замовкли? Я-ж готовий

На страту йти.

Білоч. Готовий ти, та річ

Непевна тут. Ми вірити не можемо

Тобі тепер. Зробила се вона.

Ковал. А я кажу, що я! Повинні вірять!

Вона вину на себе узяла,

А винен — я.

Криць. Та на щоб так робити

Було тобі?

Ковал. На віщо? Знаю сам.

А вам того казати я не хочу.

Старов. Що-ж, братчики, коли він сам признавсь,

То жінку ми не будемо карати, —

Скараємо його.

Лясков. А вже-ж його!

Видима річ, що тут у їх зробилось:

Він учинив і вчинок свій гидкий

Хотів сховати, а жінці жалко стало

І гріх вона на себе узяла.

Коли-ж признавсь, то мусить він умерти.

Голоси. Умерти! так! вже час кінчати суд!

Окс. Ой ні, не так! Шановная громадо!

Бог відає, що збавите життя

Невинного — се-ж гріх страшний вам буде.

Не знаєте, хто винен? Так про те

Подумайте, кого вам більше треба

З нас двох: я вмеру, то шкоди в тім нема.

- А він умре — хто буде боронити
Від ворогів і місто се, і вас?
- Ковал.** Не слухайте того, панове-брatтя!
Окс. Василечку! не так бо кажеш ти!
Не варта я, щоб ратувать мене
Твоїм життям! Така ціна велика
За зрадниці нікчемне життя!
Я вже один вчинила гріх великий,
Що зрадила своїх, а ти новий —
Ще тяжкий гріх, страшнійший — положити
Силкуєш ся на грішницю мене —
Сю смерть твою! Який бо ти недобрий!
Я-ж так тебе кохаю, мпий мій,
А ти мене занапастити хочеш!
Помилуй же, помилуй, дорогий!
Хай я умру! Бо смерть — одна хвилина!
Радіючи я голову схилю
Під катову сокиру, — тільки-б знати,
Що ти живий! Послухай ся-ж мене,
Єдиний мій, коханий мій, мій сьвіте!
- Ковал.** Оксаночко, та не кажи бо так!
Дружинонько моя єдина, вірна!
Красуйсь, живи! умерти мушу я.
Як ти умреш, — мені на віщо жити?
Прощай, моя утіхо дорога! (Обнімає й цілує її).
Прощай на вік! Ну, братчики, ведіте!
(Хоче вирвати ся в Оксани з рук, але вона не пускає).
- Горл.** Не можна так, панове-молодці!
Ви-ж бачите: не знаємо, хто винен,
То як же ми скараємо його?
- Лясков.** Скараємо, бо сам же він признав ся.
Білоч. Та і вона-ж признала ся сама.
Старов. Обох скарать, коли такеє діло!
Криць. А правду-ж де ти дів? А ще й суддя?
Дід Ост. Мовчав я все, панове товариство,
Бо я старий, вже й слова не складу...
Тепер же річ мені дозвольте зняти:
А може й я вам добре що скажу?...
Не знаємо ми, хто зробив се діло —

Вона, чи він, — та знаємо ми те,
 Що він у нас полковником у місті,
 І місто він повинен берегти.
 А не вберіг і зрада учинилась,
 І сам признавсь, ледачий, в зраді тій,
 То й мусить він, а не вона умерти.
 Коли не він зробив се, — він покрив!
 Який же він козак та ще й полковник,
 Коли йому дорожча баба ся,
 Ніж козаки, преславне товариство?
 На біса нам издавсь такий бабій?
 Скарать його, бо нам таких не треба!

Голоси. Гарзд сказав! Розумне слово се.
 Нехай тепер суддя нам присуд каже!

Старов. Чи волите, панове-молодці,
 На смерть сказати за зраду Коваленка?

Голоси. Всі волимо!

Дехто. Не волимо! Не всі!

(Счиняєть ся галас, згодом Коваленкові прихильники стихають,
 чути тільки:)

Окс. Призвалили: нехай іде на страту!
 Прошу я вас: до ранку подождіть,
 Я приведу вам сьвідка, він посьвідчить,
 Що правду я сказала: присудіть,
 Що сьвідок той піти безкарно може,
 Щоб ні сказав...

Лясков. Не треба нам сього!

Жилин. Не слухайте! не треба потурати!

Білоч. А чом же ні? Повинні так зробити.

Криць. Не можемо ми навіть не зробити,
 Бо право так велить, щоб кожен міг
 Перед судом поставити всі сьвідки.

Голоси. Нехай веде! — Не треба! ні! — Нехай!

Білоч. Зламаємо і правду, й судній звичай,
 Коли того ми не дозволим їй:
 Чи волите до завтраго пождати?
 Коли вона до страти приведе
 Нам сьвідка, — ми його повинні слухать
 І відпустити без шкоди геть його.

Голоси. Всі волимо!

Білоч. То хай же й буде так!

Лясков. Ведіть його! ведіте до темниці!
(Козаки беруть Коваленка).

Ковал. Оксаночко, на віщо робиш се?

Окс. Щоб жив ти, жив! І будеш, милий, жити!

ЗАВІСА.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Передмісте Калникове. Колись тут жили люди, — тепер вони або повтікали в місто, або й зовсім порозбігалися. Живе тут військо: жовіри Собієського та козаки Ханенкові. Мало не всі хати обдерті, часом руїна з хати або пожарина. Просто глядачів, назад сцени, стоїть хата з замкненими дверима. Пізній вечір.

ПЕРШИЙ ВИХІД.

Круг огню лежать і сидять **козаки Ханенкові**. Між їми **Грицько Доленко**. Двоє-троє пражуть сало на вогні, на шпичку настромивши; дехто люльки курить. Один козак з бандурою в руках, — часом перебирає на її струни.

Грицько Доленко. І чого ми тут сидимо? Два тижні вже додержуєм облоги, а здобути не можемо.

Старий козак. А ти не будь такий тяжко поспішний! Як весело нам тут, а він іще вередує!

Грицько. Ловкі вояки! Два тижні велике військо маленького Калника не подужає! От ті, що в місті, так ті вояки, бо вони проти всього війська опершися стоять, а їх жменя.

Козак з бандурою. Що правда, то не брехня. Уміють воювати ся Дорошенківці, — хоч би й нам так!

Грицько. Та ще хоч би за що добре ми били ся, а то за чорт зна що!

Коз. з бандурою. За людську ласку.

Грицько. А хай вони своєю ласкою подавляють ся!

Стар. коз. Ну, не плач же! На тобі ось сальця кришенник, — зріж та й засни!

Коз. І-ий. Він, дядьку, не добере в йому смаку, — дайте мені! (Вихоплює у старого козака сало).

Стар. коз. Який швидкий!...

Коз. 2-ий. У Ляхів ми завсїди були й будемо панськими попихачами.

Грицько. І що ми за дурні дурні, панове браття, що служимо сьому Ханенкови? Сам він попихач лядський, то й нас у попихачі пошив.

Стар. коз. Укуси ся за язик! Бач, як розпустив! То вже тобі не лядський жовнїр, а наш гетьман.

Грицько. Коли він гетьман, то хай народ до доброго, а не до лихого веде. А се хиба добре, що своїх доводить ся бити, свою землю плїндрувати, Ляхів слухаючи ся?

Коз. з банд. От Дорошенко — орел!

Стар. коз. І той добрий! Сей з Ляхами злигавсь, а той з бусурменом.

Грицько. Коли-ж не сила самому! Так за те-ж і голова, і лицар же!

Стар. коз. Воно правда, та тільки... мало добра й з бусурменом! Бо наші сусїди як єднають ся з нами, то хиба на те, щоб пособити нам? На те, щоб покористувати ся з нас! Так і з Дорошенком бусурмен ізробить.

Грицько. Дорошенко ладнає з бусурменом, поки йому треба, а думку одну має: щоб Україна була вільна, щоб ніхто над нею не панував. От чого Дорошенко хоче! І за те він лицар.

Коз. з банд. Не дурно про його й пісню складено!

(Пригравуючи на бандурі сьпіває, а иньші пособляють:)

Ой на горі та женці жнуть,

А попід горою,

Попід зеленою

Козаки йдуть.

Попереду Дорошенко

Веде своє військо

Славне запорозьке

Хорошенько.

Стар. коз. (перепиняючи). Тю, на вас розумних! Чи ви не показились отсе? У нашому таборі про Дорошенка пісні сьпівають. От тільки нагодить ся яка старшина, то...

Грицько. То що? Послухає, коли має чим слухати.

Стар. коз. А послухавши, — тобі, язикатому розумникови, спину киями спише, то може хоч тоді тобі заціпить.

Коз. з банд. Ну, не можна, то й не можна!

Коз. 1-ий. Он уже Ляхва преть ся!

ДРУГИЙ ВИХІД.

Увіходить гурт польських жовнірів.

1-ий жовн. A to jak wygodnie szyzmatyki pokladli się koło ognia!

2-ий жовн. A nam już i palić niema co.

Грицько. Хати-ж палите.

3-ій жовн. Popalili wszystkie chaty, jakie były w naszym zakątku. Trzy tylko zostawili, żeby na czas deszczu było się gdzie schować.

1-ий жовн. Ej precz! miejsce nam!

Коз. з банд. З якої ради? Ідїть собі, звідки прийшли.

Грицько. Бач, які пишині! А дзуськи не хочете?

4-ий жовн. A to ty, szyzmatyku, nas hańbić... (Штовхає його ногою. Той схоплюєть ся й хапаєть ся за шаблю. Починають рубати ся шаблями).

Голоси козацькі й жовнірські. Тю на вас! — Nie ruszaj go! — Чи ви не показались?

ТРЕТІЙ ВИХІД.

Увіходить сотник козацький.

.Сотн. А то ще що! Облиште зараз ви!

(Ті неохоче кидають бити ся).

Знов сварка тут? Ще карано вас мало?

Як сьміли ви добути зброї? га?

Грицько. Бо він посьмів мене штовхать ногами!...

4-ий жовн. On nie pozwalał nam zagrzeć się tutaj...

Сотн. (до жовн.) Геть зараз ви! Бо тільки доповім

Що робите — не минетє ви кари.

1-ий жовн. Nam na nic to! jak się chłop rozzuchwalił!

Ale popamiętasz, chamiе! kiedyś może zdybiemy się, to policzymy się wtenczas... Chodźmy, panowie bracia! (Жовніри виходять).

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД.

Ті, що й були, без жовнірів.

Сотн. А ви таки заведетесь, хоч як!
Гриць. Не можемо знущання ми терпіти!
Ст. коз. Бо вже вони розвеличались так,
 Мов ми у їх піддані на роботі.
Сотн. Сварити ся не треба! не сварись!

ПЯТИЙ ВИХІД.

Пилип вдягнений уже по козацькому приводить **Лясковського**.

Лясков. Полковник се засипати звелів
 Тоді тайник. Ти був би йшов, не бавивсь.

Пилип. В тернах отих я цілий день ховався,
 Все длубав ся, як способу добрати
 Геть вибратись... Та й про дочку згадав.

Лясков. Се відаю... І як дізнався про гасло...
 Хотів таки фортеlem увійти.
 Та не воно... Не дуже пощастило!...
 То-ж не дури, а справу як почав,
 То вже кінчай!

Пил. А от і сотник наш.

Лясков. Здоров був, пане сотнику!

Сотн. Здоров!

А хто єси?

Пил. Се пан Ляковський, пане.

Сотн. Пан сотник! бач!... Гаразд, що запитав!
 Ну, що-ж у вас там коїть ся у місті?

Лясков. Все добре в нас. Полковник у тюрмі,
 За його — я.

Сотн. Та як же се вчинилось?

Лясков. От розкажу. А поки ти мене
 До гетьмана мерщій vedi, бо треба
 Умовитись... Йдучи я розкажу,
 Що стало ся, і як ми подоліли.

Сотн. Отсе дак так! То завтра Калник наш?

(Виходять сотник, Ляковський та Пилипенко).

ШОСТИЙ ВИХІД.

Козаки.

Грицько. Зрадливий нес! Продав своїх, Іюда!**Ст. коз.** Не лайся бо! Він продається нам,
То й ми такі?**Гриць.** Та й ми не дуже ліпші.**Коз. 1-ий.** Та годі вам сваритися! Починай хоч якої пісні,
або що, — все ліпше, ніж гризтися.**Коз. з банд.** Та якої-ж його й починати, коли ніякої не
можна: про Дорошенка не можна, проти Ляхів не
можна... Хіба про Байду? (Сьпіває, а за їм вніші:)

В Цариграді на риночку

Ой не Байда мед-горілочку.

Прийшов до його цар турецький:

„Здоров, здоров, Байдо молодецький!

Покинь, Байдо, байдувати,

Бери мою дочку та йди царювати!“

— Твоя дочка поганая,

Гей, а твоя віра, віра проклятая! —

Ой як крикне цар турецький

Та на свої слуги, слуги моледецькі:

„Візьміть Байду, ізв'яжіте

Та й за ребро гаком, гаком зачепіте!“

Взяли Байду, ізв'язали

Та й за ребро гаком, гаком зачіпали.

Висить Байда на дубочку

Та не день, не нічку та не годиночку.

Прийшов до його цар турецький:

„Ой що ти бачиш, Байдо молодецький?“

— Бачу, царю, два дубочки,

А на тих дубочках сидять голубочки.

Дозволь, царю, лучка взяти,

Тобі на вечерю голубочка зняти! —

Ой як стрельнув Байда з лука

Та й улучив царя поміж самі вуха:

„Не вмів, царю, Байду вбити, —

Будеш, царю, в землі гнити!“

Гриць. Ловко вцілив!

СЬОМИЙ ВИХІД.

Пилипенко ввіходить.

Пилип. Пан сотник вам звелів, щоб ви ішли
На всю сю ніч до шанців аж до брами.

1-ий коз. А що робить?

Пилип. Сказав, що прийде сам,
То й скаже все.

2-ий коз. Чи йти, то йти!
(Встає, а за їм інші).

3-ій коз. Ходітьте!
(Встають козаки й виходять).

ВОСЬМИЙ ВИХІД.

Пилип. (сам). Два тижні тут... Вже порошу звели
До біса й куль. Вже всім осточортіло,
А не щастить... Про Дорошенка чутка,
Що йде сюди, то мусимо тікати,
Або сюди у місто се ввійти.
Ото-ж коли не пощастило силі,
То хитрощам моїм хай пощастить.
Червінчиків гетьман не пошкодує...
Вже поживу в достатках я тоді!...
Богатий зять приймав мене до себе,
Так утекла-ж із Василем дочка!
Доводить ся тиняти ся ізнову
Замість щоб жити в роскошах та в добрі...

ДЕВЯТИЙ ВИХІД.

Оксана боязко увіходить, озираючись.

Пил. Мов жінка... бач... Чого се тут ти ходиш?
Окс. Се, тату, ви?

Пил. Оксана? ти? відкіль?

Окс. Із міста я... Прийшла, бо вас шукала.

Пил. Чого-ж прийшла? Яке тобі тут діло?

Окс. Ой, таточку, — чи чули ви? Василь...

Пил. Я знаю се.

Окс. Його скарати горлом...

- Пил.** Та знаю й се. Як заробив, так має.
Окс. Ой, батечку! Вп-ж відаєте все,
Як стало ся: се-ж через вас і сталось:
Він віддає своє життя за вас.
- Пил.** Хай віддає — по християнській буде.
Окс. Не можна-ж так! Змилосердіть ся-ж ви!
Пил. А що-ж я тут? Хиба я що тут можу?
Окс. Ви можете, аби схотіли ви.
Хоч суджено його скарати горлом,
Та рада ще дозволила мені,
Щоб привела до завтрього я свідка, —
Хай свідок той посвідчить як було,
То Василя тоді не покарають.
- Пил.** А хто-ж за те відбуде гасло? га?
Се видно вже: відбуде кару свідок.
Еч, зрадниця! І вигадала як,
Щоб підвести під смертну кару батька.
- Окс.** Присуджено, що свідок, — хто-б ні був —
Із города без кари має вийти...
Карати-муть мене за діло се...
Я, тату, вмру...
- Пил.** Ти вмерти хочеш? На що-ж?
Окс. Щоб жив Василь, бо винна-ж я...
Пил. Та що-ж
Тобі тоді, чи він живий, чи мертвий,
Коли сама ти вмиреш? Не тямлю я...
- Окс.** Чи попусти-ж, щоб він умер за мене?
Та хоч би й він зробив усе, — й тоді
За його я радіючи умерла-б,
Щоб тільки жив...
- Пил.** Дурниці ти плетеш.
Я не піду. Про се й балакать годі.
- Окс.** Ой, таточку, зласкавте ся-ж бо ви!
Пил. Зласкавить ся? А ти до мене мала
Сю ласку? га? Від мене ти втекла,
Покинула за-для коханця батька!
- Окс.** До шлюбу-ж ви мене із Зороховським,
З старим, гидким хотіли силоміць

- Тоді вести, — я-ж Василя любила:
Я не могла, — се-ж завязати сьвіт...
- Пил.** Ти не могла, а я тепер не можу,
То й буде так, — нехай він умира!
На милого ти батька проміняла,
Тепер же знов розмінюй ся назад:
Коханця ти свого віддай за батька.
- Окс.** Ой, таточку, ой, не кажіте так!
Благаю вас... навколїшках благаю...
(Стає навколїшки й обнімає йому колїна).
Послухайтесь! тяжкий-важкий сей гріх
З душі мені зніміте ви, зніміте!
За мене хай не умирає той,
Кого люблю і хто не винен, тату!
- Пил.** Сказав, що ні, то й годі вже про се!
- Окс.** Ні, таточку, не може так се бути...
(Він хоче відійти. вона слїдком за їм навколїшках).
Стривайте-ж бо!... Ні, не тікайте ви!...
Послухайтесь!... Ви-ж добрі, тату, добрі!...
Се-ж, тату, кров... вона впаде й на вас!...
Впаде — і там, перед престолом Божим,
Волати-ме вона на нас обох...
Згадайте бо — і ви-ж бо, тату, винні.
Ой, Боже мій! де слів мені знайти
Таких палких, щоб серце ваше зимне
Зогріло ся й озвало ся добром?
Я йду на смерть... Я скоро перед Богом
Стояти-му й благи-му за вас,
Щоб він простив усі гріхи вам, тату,
А єсть же в вас вони, — згадайте ви! —
А я їх всі куплю своєю кровю.
- Пил.** Облиш те все! Устань, кажу тобі!
Я не прошу тебе благать за мене,
Не хочу я, щоб і вмирала ти:
Хай він умре, — ти молода ще, гожа, —
Тобі знайду такого чоловіка
Багатого і пишного, що будеш
В роскошах ти... та при тобі і я...
- Окс.** Ой, Господи, нема у його серця!...

ДЕСЯТИЙ ВИХІД.

Лясковський увиходить. Узрівши його **Оксана** швидко оступаєть ся і стає за хату так, що він її спершу не бачить. **Пилипенко** встаєть ся, де й був.

Лясков. А ти ще тут? Умовились про все:
У ранці ми потратим Коваленка,
А потім ви, все військо, враз до брам —
Вже я звелю, щоб вам їх відчинили...

Пил. А-ну стрівай, бо ми тут не самі.
(Показує на Оксану).

Лясков. А хто-ж то є? Ге, пані Василева!...
А я-ж звелів не випускати її!

Пил. Мені-ж чому ти не сказав про неї?

Лясков. Не думав я, щоб тут вона була...
Що-ж свідок? га?

Пил. Деінде хай шукає.

Лясков. Коли вже так, то треба, щоб вона
Відсіль назад до міста не верталась,
Бо чула все і бачила, — тепер
Пошкодити вона нам може в справі.

Пил. То замкнемо її. (До Оксани) Іди сюди!
(Іде до неї, бере за руку й веде).

Окс. (пручаючись). Не хочу я!... Пустіть мене!...

Пил. Не бав ся!

(До Ляковського). Держи її, я поки відімкну.

(Ляковський держить Оксану за руки, Пилипенко відмимає хату.
Оксана хоче випрочати руки).

Лясков. Та ну-те бо, ви не пручайтесь, пані!
Не зробимо лихого вам: ви тут
Посидите до завтрього та й годі,
А завтра вас до себе я візьму,
Обороню і захищу вас, пані.

Окс. Пустіть! пустіть!
(Бєть ся в його в руках, він її держить за стан).

Лясков. От бачите, — й мені
Бог погодив хоч трошки вас обняти,
А ви тоді казали — ні та й ні!
А, гарно як! (Дужче її тулить до себе).

Пил. (відімкнувши). А-ну її сюди!

Лясков. Посидьте-ж там! (Упирає Оксану до хати, хоч вона пручається. Пилипенко замикає).

Отак-о добре буде!

Тепер же ти ве́ди мене назад,
А то й мене так замкнуть, як Оксану.
Та козака якого ти прийми
Сюди, щоб він беріг її.

Пил. А треба...

Ну, так ходім, крізь варту проведу. (Виходять).

ОДИНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Якийсь час на сцені нема нікого; згодом Оксана починає торсати з хати вікно, але не може його відсунути. Увіходить Грицько з козаком.

Гриць. Дак що мені, ти кажеш, берегти?

Коз. А тут отсе — сю хату, — так він каже.

Гриць. Та хто-ж у їй?

Коз. Не відаю і сам.

Сказав мені, щоб я послав на варту
Сюди когось. Я мав до брами йти,
Аж ти ідеш, — то я й сказав, що знаю...
Ставай, вартуй!... Щоб гостро вартував, —
Він наказав...

Гриць. Гаразд, стаю на варті.

ДВАНАЙЦЯТИЙ ВИХІД.

Гриць. (на варті). Отсе і стій!... Нудьга в усім та й годі!...

А хто воно у сій хурдизі є?

Як би мені хоч трохи подивить ся. (Зазирає у вікно).

Так не узриш. (Силкується відсунути вікно).

Забито ось гвіздком...

Ну, вирвемо гвіздок... (Вириває). Тепер відсунем.
(Відсуває віконечко і зазирає в хату).

Агов, озвись! Хто ти й чого сидиш?

А що тобі?

Окс. Жіночий голос наче...

Гриць. Ти жінка, га?

Окс. Еге!

Гриць. Немов я чув

Сей голос десь... Скажи мені, будь ласка,
Хто ти єси?

Окс. На віщо се тобі?

Гриць. Невже-ж вона? Ба ні, не може бути!...

(До Окс.) Бо голос твій... я чув його неначе...

Окс. А хто-ж ти сам?

Гриць. Твій вартовий.

Окс. Та хто-ж?

(Чути по голосу, що підійшла ближче до вікна).

Гриць. (увесь сей час лививсь у вікно і тепер побачив Оксану).
Оксано, ти? Отут?!

Окс. (підходить до вікна так, що її стає видно).

Ой Боже! Гриць!...

(Обоє змовкають і кілька мить мовчать).

Гриць. Еге, се він... Той Гриць, що зріс з тобою,

Що ти йому на сьвітї всім була,

Що дороге: сестрою, другом щирим,

Коханою, дружиною в думках...

Той Гриць, що жив тобою однією

І все-б віддав за тебе за одну...

Той Гриць, що ти йому вразила серце,

Бо зрадила, бо з иньшим утекла!...

Окс. Не зрадила! Не можеш так казати,

Бо слова я тобі не подала,

Що будемо подружжям ми з тобою.

Се ти хотів... Ніколи я тобі

Ні словечка про сеє не казала.

Гриць. Але-ж себе кохати попускала!

Окс. Кохати? — ні! Як брата я тебе

Любила — так! і думала про тебе,

Що так і ти.

Гриць. Не бачила, що я

Люблю тебе не як сестру, — як милу?

Окс. Побачила уже тоді, як ти

Став докорять за Василя... Та пізно...

Гриць. Еге, се так... І ти щаслива стала,

А я пішов бурлакувати в сьвіт...

Окс. Мій братіку, того я не хотіла...

Із щирої душі бажала я

Тобі всього, що є найкраще в світі,
Але тебе кохати не могла.
Ти кажеш, я щаслива стала? Правда,
Щаслива я була, але тепер
Все гине, все: душа і тіло, й щастя!..
Щаслива я, ти кажеш? се-ж бо глум:
Ти-ж вартовий, а я в тюрмі, в неволі!

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

А через що се у неволі ти?
Не знаєш ти? Я-ж випустила батька...
Се знаю вже...

І Василя на смерть
Присуджено за се, хоч я призналась..
Бо він сказав, що винен тільки він:
Повірили — йому. Прийшла прохати
Я батька тут, щоб свідком він пішов
І розказав, як стала ся ся справа:
Присуджено на раді в нас, що він
Вернути ся назад безпешно може.
Він не схотів... сюди мене замкнув..
А Василя скарають зараз з ранку..
Ой, Боже мій!... Мене-ж Ляковський сей..
Ні, я умру, — до мене не торкнеть ся.
Ляковський? як?

Гриць.

Окс.

До мене вязне він,
Щоб я його...

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

Гриць.

Окс.

Не може бути, ні!..
Не попущу того, щоб се зробилось!
То випусти, мій братіку, мене!
Я випущу, не дам я на поталу.
Гидотному... (Кидаєть ся ламати замок і спиняєть ся).
Я випущу тебе,
І підеш ти... А що-ж мені вже з того?
Кохати ся ти підеш з Василем!..
Ні, він умре, бо свідка ти не маєш!..
І я умру в ту мить, як він умре.
А бач, тобі Василь — то все, про мене-ж
Байдужечки!..
Так, Грицю, не кажи:
Люблю тебе, як брата...

- Гриць.** (гірко). Брата! брата!...
 На віщо та любов мені здалась?
 Не хочу я, бо хочу я кохання,
 Бо хочу я, щоб се про мене ти
 Казала так, як тільки що про його:
 „І я умру в ту мить, як він умре.“
- Окс.** Не можу я тобі того сказати.
- Гриць.** Так хай же він умре і ти за їм!
- Окс.** Ти кажеш так... Ти відмінив ся, Грицю,
 Ти був не той...
- Гриць.** Зробила ти сама,
 Що я не той: ти вбила давнє серце
 Мені в грудях, — тепер у їх нове...
- Окс.** Ні, не нове! Таке-ж, як спершу, добре,
 Хоча його вразила тяжко я...
 Прости за те: я не могла інакше...
 Мій братіку рідненький, щирий мій,
 Зроби ти так, як добре серце скаже,
 Як Бог велить...
- Гриць.** Як Бог велить... Як Бог...
 Не знаю сам... Зректись тебе не можу...
 Не можу я й віддати тебе на смерть,
 Ще більш тому не можу я віддати...
 (Бореть ся сам із собою).
- Окс.** То братови я віддаю себе,
 Його душі і дорогій і рідній.
 Хай скаже брат — життя мені чи смерть.
 Він знає се...
- Гриць.** (враз). Я випущу тебе!
 Ми втечемо з тобою в-двох до міста,
 І свідком — я... Так, свідком буду я!
 Я розкажу, яка гидка тут зрада,
 І жити-меш, сестричко, ти й Василь.
- Окс.** Ой братіку, серденько золотє!...
- Гриць.** (кидаєть ся і торсає замок: бачучи, що не подаєть ся,
 виймає пістоль і рулю заложивши між дверами й замком, витягає
 прибої, відчиняє двері).

Виходь мерщій! (Оксана виходить, він знову зачинає двері і притуляє замок). Ходім! тепер ходім!...

Щоб хто не вздрів...

Окс.

Чи є-ж на цілім світі

Така душа сьвятая, як твоя?... (Виходять обоє).

ЗАВІСА.

П Я Т А Д І Я.

Ранок. Майдан серед міста Калинку — той, що і в другій дії: але тепер на йому збудовано поміст: мають карати на горло полковника Коваленка. На помості колода, в її стремить сокира; біля колоди стоїть здоровенний Татарин-кат. Круг помосту колом збройні козаки-вартівники: за їми козаки в козацьких жупанах, міщане в своїх міщанських каптанах, далі від осередку кілька жінок. Серед народу гомін невиразний, але він притихає часом, скоро хтось один починає говорити, бо люди слухають. Усі дожидають, турбують ся.

ПЕРШИЙ ВИХІД.

Жінка 1-ша. Он-он уже ведуть!

Голоси. Де? де? — Та он! — Та ні!

Козак 1-ий. Нічого нема, — плеще баба.

Жін. 1-ша до 2-гої. Такий, моя матіночко, зрадник, такий зрадник! Усі що дня гасла розказував Ляхам.

Жін. 2-га. Невже? Я чула, що раз.

Жін. 1-ша. Усі так говорять, що Ляхи йому скуп дали, так він за ті гроші...

Жін. 3-тя (підходить). Та то-ж кажуть, не він, а вона.

Жін. 2-га. Обоє вони: пішли до Ляхів та скуп із їх узяти, а їм таке слово сказали: Ось вам слово на вигубленне роду благочестивого.

Жін. 3-тя. От харцизяки! Та як же вони пройшли так, що ніхто й не бачив?

Жін. 1-ша. Вони вже те знають! Може характерники...

Жін. 2-га. А хіба й ні? Про полковницю чути було, що в неї й мати родима відьма була та й вона сама.

Жін. 3-тя. І перелесник до неї літав?

Жін. 2-га. Сама не бачила, а мабуть літав.

Жін. 1-ша. Се вже, спасибі йому, сотник усе викрив.

Жін. 2-га. Мабуть же й він щось знає.

Жін. 1-ша. Він знає, та тільки не на лихе, а на добре.

Коз. 2-гий. Що ви тут торохтите, баби?

Жін. 3-тя. Коли-ж, козаченьку, таке цікаве... Бач, як воно було, що полковничина мати та була родима відьма і дочка її родима відьма та ще й учена... Так вона, полковниця, і підманила полковника, бо вона, звісно, з нечистою силою знаєть ся, то й робить так, щоб нечистій силі догодити... Так і підманила полковника, каже: давай зробимо так, щоб на вигублення роду благочестивого. От вона взяла та перекинула ся там чимсь...

Жін. 2-га. (перепиняючи). Сорокою!

Жін. 3-тя. Еге-ж, сорокою, — щоб ніхто не пізнав із наших, та до Ляхів: хочете, я вам скажу таке слово, щоб на вигублення роду благочестивого. Ну, ті, звісно, хочуть. Так вони й сказали, а ті їм скуп дали. А до неї перелесник літав, а сотник Лясковський те й побачив та й підглядів у вікно...

Коз. 2-ий. Пху, чортова брехуха ідолова! І чого тільки не наплеще своїм лепетливим язиком!

Жін. 2-га. Еге, наплеще! А коли-ж сотник сам бачив, як вони лядські гроші лічили.

Коз. 3-ій. А може-ж і правда?

Коз. 2-ий. І ти туди-ж, розумнику! (До жінок) Гетьте мені зараз ізвідси, щоб вас тут не було, а то я вас!...

Жінки. Який швидкий! Так і розприндив ся! (Переходять на другий бік майдану).

Коз. 2-ий. Гидота!

Денис (підходить). А що там?

Коз. 2-ий. Ет, чортові сороки плещуть. Уже й склали казку, як саме зрадив полковник.

Денис. І не зраджував, та вже склали.

Дід Остап. Каже сам — зрадив, то зрадив.

Денис. Жінчину провину на себе взяв.

Коз. 2-ий. Та й жінчина провина не яка там уже непростенна. Треба-ж і милосерде мати.

Коз. 3-ій. Собаці собача смерть!

Денис (поважно). Мовчи вже краще!

Коз. 3-ій. А чого-ж би то я мовчав?

Денис (поважно). А того, що як буде полковник умирати, то попроси його, щоб він на тому сьвітї за тебе Господа милосерного благав: він мученик, то його Бог послухає, а ти без сього пропадеш у пеклі за свої діла!

Коз. 3-й. Який праведний обізвав ся! (Ховаєть ся між людьми).

Коз. 4-й. А може-ж полковникова приведе сьвідка?

Коз. 1-й. Де вже там!

Дід Остап. І не треба.

Коз. 5-й. Ліпшого полковника знайдемо.

Козак-вартовик. Гей, не насувайте так, а то й нас на поміст ізженете.

Коз. 2-й. Та воно-б вам дужче личило там бути, ніж полковникони.

Козак-вартовик. Ге, так на нас усіх місця мало на помості.

Татарин-кат. Дарма мало, я по один рубай.

Коз.-вартовик. Утомиш ся.

Тат.-кат. Дарма утомиш ся, — я звикай.

Денис. А я скажу ізнов, панове-браття:

Великий се вчинила рада гріх,
І будемо всі одвічать за його,
За смерть отсю! Невинного вбємо!

Голос. Та що-ж уже? Тепер уже не вернеш!

Денис. Не вернеш? чом? Ще можна все вернуть.

Голос. Ох, ох, біда!... І станеть ся-ж отак-о?...

Жін. 1-а. Старшина йде!...

Коз. 5-й. А справді вже іде.

ДРУГИЙ ВИХІД.

Увіходять: Крицький, Білоченко, Горленко, розмовляючи.

Криць. Ой, Господи! і я се мушу бачить,
Сю смерть страшну? На віщо ми прийшли?

Білоч. Прийшли на те, щоб дати оборону,
Як приведе Оксана сьвідка нам.

Криць. Чи приведе-ж? Нема її і досі!
Чи хто не чув про неї, де вона?

Горл. Я відчинив їй сам із міста браму
Ще звечора... Хоч сотник наказав,
Щоб не пускав її ніхто із міста...

Білоч. Послухались його! А вже-ж!...
Горл. Я їй
Хотів кого на оборону дати,
Але вона схотіла йти сама;
Так і пішла і не взяла нікого.
Я наказав, щоб зараз же її
Упущено, але немає й досі.
Білоч. То мабуть так, що вже її не жди.
Голос. Гей, розступись! Пан наказний полковник.

ТРЕТІЙ ВИХІД.

Увіходять **Старовський** та **Жилинський**, а за їми зараз же
Лясковський верхи конем приїздить, за їм **козаки**.

Лясков. День добрий вам, панове молодці!
Голоси. Здоров і ти!
Лясков. А де-ж злочинець досі?
Чого се з їм барять ся довго так?
Коз. 4-й. А он ведуть! (Юрба вся так і сколихнула ся, почувши ті слова. Дехто зітхає, дехто охкає, хрестить ся, і всі повернули ся в той бік, відкіля мусить іти Коваленко).
Голоси. Ведуть уже!... — Ой Боже!... —
Великий гріх!... — А так і треба!... — Ні!...

ЧЕТВЕРТИЙ ВИХІД.

Тихо йдучи увіходить кілька збройних **козаків**, ведучи беззбройного **Коваленка**. Він у тій одежі, що і вчора, але без шапки. Проходити йому доводить ся повз **Ляковського**, що сидить бадьорючись на коні. Вони ззирають ся очима. **Ляковський** спершу спускає очі перед поглядом **Коваленковим**, а тоді піднімає в гору голову.

Лясков. Ідіть мерщій, — нам ніколи барить ся!
(Юрба розступається, пропускаючи **Коваленка**. Він тихо, але твердою ступою зіходить на поміст. Зійшовши, озираться по людях, мов шукаючи когось очима і не знаходячи, тоді говорить мов би сам до себе).

Ковал. Нема її... в останній час нема...
Хай буде так!... Так ліпше: менше муки
Їй і мені!... (Кланяється народови на три боки).

Панове-молодці!

Товариші! Народі православний!...

Лясков. Спиніть його, — хай не верзяка! Цить!...
Татарине, роби усе, що треба!

(Татарин береть ся за плече Коваленкови, але счиняєть ся галас,
народ кричить).

Голоси. Не можна так!... — Так не годить ся!... Ні!... —
Говоре хай!... — Се-ж перед смертю вільно...

Горл. (до Ляск.) Не сьмієш ти заборонять йому!
Я стану сам з їм поруч на помості
І з шаблею добутою за те
Стояти-му, щоб говорив!...

Криць. То право
У кожного, хто ставить ся на смерть!

Голоси. Говоре хай!... не припиняйте слова!...

Ковал. За мить яку я сей покину сьвіт
І на суді я стану перед Бога,
І вірю я — по правді буде суд:
Радіючи його я дожидаю...
В останній час отсей прошу я вас:
Коли зробив із вас кому я кривду,
Чим прогрішив, — простіть мені той гріх!...
(Кланяєть ся на три боки).

Голоси. Прощаємо!... — Нема чого й прощати!... —
Всі грішні ми!... — Ти добрий чоловік!... —
Хай Бог тобі простить, коли в чім грішний,
А ми й самі щочасно грішимо.

Ковал. Спасибі вам! (Вклоняєть ся раз). Іще я маю слово:
Зостанеть ся у мене удова...

Голоси. Доглянемо!... — За неї не турбуй ся!... —
Вона від нас тут кривди не зазна...

Ковал. Спасибі вам!... Нехай же милосерний
Великий Бог з сьвятих своїх небес
Вам, братчики, пошле і змоги й сили,
Щоб рідний край в сей час оборонить
І визволить його з ції недолі;
Не попустить... (Спиняєть ся, побачивши Оксану).

ПЯТИЙ ВИХІД.

Оксана вбігає, за нею **Грицько**. Оксана кидаєть са крізь стовпище, збігає на поміст і припадає до Коваленка.

Окс. Не дам його!... він мій!...
Візьміть мене, — його-ж ви не займайте:
Не винен він!...

Лясков. А чим же доведеш?
Ти доведи, а так слова — дурниця!

Окс. Я доведу... Стривайте, я скажу...
Таке скажу, що ви й не сподівались...

Старов. Та що вона патякає отам?
Нема чого казати їй, а вмисне
Базікає, щоб справу забарить.
Стягти її з помосту та й кінчати!

Голоси. Хай каже!... — Хай!... — Нехай підожде кат!

Ковал. Ой, горличко моя! на віщо робиш
Ти знову се? Нехай вже я умру.

Окс. Мовчи! мовчи! Нічого ти не знаєш.
Побачиш сам, що добре я чиню.

(До нар.) Не привела того, кого хотіла:
Він не схотів, його благала я
Навколішках, — благання не послухав,
Хоч він мені і рідний батько єсть...

Лясков. Не привела ти свідка? На що-ж довше
Ще ждати нам? Іди з помосту геть!
Татарине, кінчай мерщій, не бав ся!

Окс. Стривайте бо! Се-ж тільки мить одна...
Тоді його й скараєте, а поки
Послухайте!...

Лясков. Стягніть її відтіль!

Білоч. А я кажу: не руш! нехай говорє!

Окс. Я бувши там, дізналась про страшне...
Довідалась, що батько мій приходив
В ночі до нас на зраду підмовлять,
І зрадники такі у нас знайшли ся:
Ханенкови віддять запряглись
Се місто й нас. Найголовніший зрадник
Він серед вас...

Лясков. (стріляє на неї з пістоля). Мовчати-меш же ти!...
(Оксана хитаєть ся, Коваленко її піддержує. Грицько кидаєть ся на поміст до Оксани).

Ковал. Ой Господи! убив її!... Оксано!...

Окс. Не вбив іще... Лясковський зрадник сей.
Був сю ніч там... він з їми умовляв ся.

Білоч. Ізрадник він і душогуб. Візьміте
Вяжіть його! мерщій!

Лясков. Се все брехня!

Се вигадки! вона зо злости бреше.

Окс. Не вигадки... Я чула все сама... (Показує на Грицька).
І він те чув...

Гриць. Еге, я чув: се правда!

Все, що вона сказала вам — було.

Посьвідчити я вам прийшов сю зраду

І на суді ще й більше я скажу.

(Лясковського стягають з коня, віднімають зброю і крутять назад руки).

Ковал. Оксаночко, дай рану подивитись.

Окс. Не треба, ні... дурниця, любий мій...

Та тільки я чогось немов не встою...

(Падає, але Коваленко й Грицько піддержують її і кладуть на поміст. Коваленко піддержує її голову).

Ковал. Вона вмира, мій Господи сьвятий!

Біжіть мерщій по лікаря... по діда!...

Шукайте скрізь — на шанцях і в дому.

(Кілька козаків вибігає).

Окс. Та ні бо, ні!... Я не вмираю... Спли
Чогось нема...

Лясков. Зв'язали ви мене...

Коли вже так, то й їх вяжіть зо мною,

Хорунжого й суддю, бо і вони

У справі тій були.

Старов. Брехня!

Жилин. Неправда!

Лясков. Ні, правда все. Вяжіть, щоб не втекли.

Білоч. Суд розбере! А поки — всіх зв'язати!

(Старовського й Жилинського вяжуть, забираючи в їх зброю).

ШОСТИЙ ВИХІД.

Два козаки вбігають.

1-ий коз. Ляхи! Ляхи!... На шанці лізуть... бють...

2-ий коз. Хтось відімкнув малую браму, вперлись...
У брамі бій... вже сили не стає.

Білоч. Полковнику, твоє на шанцях місце.

Ковал. Ви-ж бачите — не можу: умира, —
Як я її самую тут покину?

Білоч. А вороги як візьмуть місто, — всі
Тоді вмеремо. Забув свою повинність!

Окс. Іди, іди!... Я не умру, діждусь...
Повинен ти оборонити всіх... (Ще козак вбігає).

3-ій коз. Пробили ся вже вороги у браму.

Ковал. Прости мене, кохана, — я піду.

(До Гриц.) Доглянь її ти, брате, поки справлюсь.

(Припадає до Оксани, цілуючи її і зараз устає. Під голову
Оксані підкладають жупан).

Пан писар тут зостанеть ся нехай

І береже аж поки я верну ся.

Гей, шаблю дай! (Йому подають кілька шабель, він
бере першу). До бою, лицарі! (Вибігає з ша-

блю, за ім козаки. Лясковського, Старовського та Жилинського
виводять. Оксана на помості лежить, біля неї схилив ся Грицько.
Писар теж на помості стоїть трохи віддалік. Збройні козаки круг
помосту).

СЬОМИЙ ВИХІД.

Павза. Чути стріляння, бойовий гук і галас. Увесь час він
то притихає трохи, то більшає.

Окс. Як бють ся там... О, Господи єдиний!

Подай ти їм подужать ворогів!...

Криць. Подужають, — адже-ж бо там полковник.

Гриць. Сестриченько, де вражено тебе?

Окс. У груди... ой!...

Гриць. Чому не можу взяти

Я кулю ту до себе в тіло, — хай

Умер би я, а ти була-б здорова.

Окс. Я дякую, мій братіку, тобі...

Як дуже враз у грудях заболіло...

- Криць.** Перенести-б до дому пані, там
Обглядіти і рану можна буде.
- Окс.** Ой ні, мене вже не займайте ви:
Я хочу тут: його я тут діжду ся...
(Змовкають. Стріляння чути раз-у-раз).
- Криць.** Завзятий бій!... І наче дужче все...
Ні, затиха... Тепера чути далі, —
Се ворогів погнали... Наші бють!
- Окс.** Мій Господи, коли-б мені діждатись!...
- Гриць.** Яка бліда ти, сестро, — Боже мій!...
- Окс.** Дарма... дарма!... Аби достало сили
Діждати ся...
- Криць.** Та діждетесь... Ось-ось
Всі вернуть ся і пан полковник прийде.
Тоді ми вас мерщій перенесем,
Щоб дома ви були і лікар буде
Вас гоїти...
- Окс.** Чом Василя нема?
- Так довго вже!...
- Гриць.** Ось чути, — йдуть неначе...
- Криць.** Уже ідуть, вертають ся назад.

ВОСЬМИЙ ВИХІД.

Козак вбігає.

- Коз.** Подужали! Ляхів прогнали з міста.
- 2-ий коз.** (вбігає). З потугою гетьман Петро іде, —
Злякавши ся, Ляхи знімають табор.
- Окс.** Хвала Тобі, мій Господи сьвятий!...
Коли-б його побачити, то більше
Не треба вже нічого...
- Криць.** Йде полковник.

ДЕВЯТИЙ ВИХІД.

Коваленко швидко увиходить і кидаєть ся на поміст. За їм
кілька козаків. Грицько підводить ся і стає далі.

Ковал. (нахиляючи ся над Оксаною).

Голубочко! моя єдина зоре!

(В сей час вдарено за сценою в сурми і виходять збройно і з пра-
порами козаки-Дорошенківці, а за їми й Калницькі).

Криць. (до сурмачів). Гей, тихо! цить! (Показує на Оксану.
Сурми відразу стихають і всі стають мовчки).

Ковал. (до козаків). Керек дай сюди!
Перенести на їй...

Окс. Не треба, милий,
Я чую — вмеру. Сих дорогих хвилин
Не віднімай у мене: хочу бути
З тобою я...

Ковал. На віщо кажеш так?
Ти жити-меш!... Не можеш ти не жити!...
А як же я без тебе? Як же я?

Окс. Не жити-му... Вже смерть приходе, чую...
Коханий мій, прощай, прощай на вік!
(Коваленко цілує її, вона обнімає його за ший — і так кілька
часу, припавши до його, держить його).
Іще! іще! Як гарно!... Годі вже!...

(Вона пускає руки, він підводить голову).
Окс. (до Грицька). Йди, братіку, сюди! (Грицько підходить
і схиляється над нею). Мене від смерти

Ти вратував, а смерть таки знайшла...
Прощай і ти! Живи і будь щасливий!...
Ти добрий був і любий... Прощавай!...
(Грицько схиляється над нею, вона його цілує).
Мій світоньку ясний!... мій рідний краю,
Прощай і ти!... Не нажила ся я!...
Мій людоньку! в сльозах живеш ти, в горі, —
Хай Бог тобі спокою й щастя дасть!...
Живи, цвіти!... Зорею ясно сяй!... (Підводить ся).
Василечку, ще поцілуй в останнє! (Ковал. цілує).
Прощайте всі! Коханий, прощавай! (Падає мертва).

З А В І С А.

1897. X. 11 (23).
У Чернігові.

